

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

NOVEMBER 7 • 2003

Europeiska kolonier i Asien

Inträdeskort till invigningen av Karl XII:s staty

En sax vid betalning

Pris 20 kr

HB MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96

Box 19507

S-104 32 Stockholm 19

T - Rådmanngatan (uppgång Handelshögskolan)

+ fax 08-673 34 23

*Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar,
militaria och nålmärken, medaljer*

Öppet: vard. 11-17, fred. 11-15, lörd. 11-14

Rietdijk

AP 1910

J.K. Rietdijk B.V.
Noordeinde 41
2514 GC The Hague
Netherlands

tel: +31-70-3647831
fax: +31-70-3632893
info@rietdijk-veilingen.nl
www.rietdijk-veilingen.nl

Auction 376

To be held at the Bilderberg Europa Hotel in The Hague.

on the **19th December 2003**.

A Large collection (279 lots) 16th-18th century silver and golden historical medals of the Netherlands, William & Mary (43 lots), Germany and Sweden (12 lots).

The medals can be viewed on the internet
www.rietdijk-veilingen.nl
(click ► "munten" ► "preview").

The printed auction-catalogue will be available at the end of November.

Bli medlem i

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Årsavgiften är 200 kr.

Som medlem får Du SNT
automatiskt

Du kan också enbart prenumerera på tidningen
Det kostar endast 160:- per år.

Innehåll SNT 7 • 2003

Sid

Artiklar och notiser

Europeiska kolonier i Asien	152
En ovanlig papperspollett från Kumla	158
Inträdeskort till invigningen av Karl XII:s staty 1868	159
Rättelse	159
Målarvärdare Hallgren, friherre Stierstedt och plåtmynten	160
En sax vid betalning – några inblickar i vardagsekonomi i revolutionens Moskva	162
Flera provtryck och ett par förslagsritningar – Föreningsbanken i Finland 1866	164
Något om den Rosenqvistska förfälskningen	165
"Inga Schaber"	167
Matpolletter för fattiga i Norrtälje vintern 1868	168
Tillägg beträffande Georg de Laval's myntplanscher	169
Några tankar kring folkomröstningen	170

Stående rubriker

Ny medalj. Kungl Vitterhetsakademien 250 år 1753-2003	166
Pressklipp. Barn gör skattfynd	166
Föreningar	167
Nya mynt. Carl XVI Gustaf 30 år på tronen	167
Nytt om böcker – recensioner	168

Omslag

Den 30 november 1868 avtäcktes den Karl XII-statyn som står i Kungsträdgården i Stockholm. Detta var på dagen 150 år efter kungens död vid Fredrikshald. Till invigningen byggdes två åhörarlåktare samt en extra låktare för allmänheten, men bakom själva statyn. Ett inträdeskort krävdes emellertid för att få vara med på invigningen. Läs mer om detta i artikeln skriven av Ian Wiséhn på sid. 159.

Fotot är taget av Gabriel Hildebrand den 26 juni 2003 kl. 7.30 på morgonen.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98
onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00
Fax 08-667 07 71
E-post: info@numismatik.se

Postgiro 15 00 07-3
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5428
114 84 Stockholm
Tel 08-5195 5300
Fax 08-411 22 14
E-post: info@myntkabinettet.se

Ansvärlig utgivare:
Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:
Monica Golabiewski Lannyb

Auktionskalender:
Dan Carlberg 073-310 48 91
Rolf Sandström 031-99 24 54

Prenumerationer:
Pris 160 kr/år (8 nr)
Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

SNT trycks med bidrag från
Gunnar Ekströms stiftelse
samt Sven Svenssons stiftelse

För insänt, ej beställt, material ansvaras
ej. SNT:s texter och bilder lagras
elektroniskt och publiceras i pdf-format
på SNF:s och KMK:s hemsidor
(www.numismatik.se samt
www.myntkabinettet.se). Den som
sänder material till SNT anses medge
elektronisk lagring/publicering.

Tryck:
Masterprint Sätter & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

Föreningsaktiviteter

NOVEMBER

29-30 SNF:s 130-årsjubileum med auktion

Lördag 29

Plats KMK

09.00-16.00 Myntmessa.

12.00-15.00 Visning av auktionsobjekten. På omslagets sista sida visas en urval av föremål som kommer att finnas med på auktionen. Foto Gabriel Hildebrand.

16.15 Lars O. Lagerqvist kåserar om Kungliga porträtt – lika eller inte?

17.15 Visning av utställningen "Carl Snoilsky – ett hundraårsminne". Carl Snoilsky var föreningens ordförande och en framstående samlare. Göran Wahlquist, Ian Wiséhn och Jan-Olof Björk berättar om Snoilskys korrespondens med samlarkolleger, hans bibliotek samt mynten i hans samling.

18.30 Subskriberad middag på Myntkrogen.

Meny: Havskraftsstjärten på örtbodyd med dill-vinaigrette. Filé och kotlett av lamm med basilikasås, zucchini- och tomatgratäng samt potatiskaka. Vit chokladfromage. I priset, 195 kr, ingår vatten/lättöl samt kaffe. Anmälan till middagen görs genom insättning av beloppet på föreningens postgiro 15 00 07-3 senast den 11 november 2003.

Söndag 30

Plats KMK

09.00-12.00 Visning av auktionsobjekten.

12.30 Ian Wiséhn talar i hörsalen under rubriken "Nya myntkabinettet – erfarenheter och framtidsplaner".

13.30 Auktion 145 med ca 160 objekt ur Sven Svenssons samling börjar.

DECEMBER

11 SNF:s julfest

Plats Banérgatan kl. 18.30

Föreningens julfest.

Kungl. Myntkabinettet

Birgittautställningen – "Visa mig vägen" – har förlängts till årets slut och en bit in på januari nästa år. Så ni som ännu inte har sett denna välbesökta utställning har fortfarande chansen! I Kalejdoskopet, den lilla monter som står i entréhallen, handlar det t.o.m. sista december i år om Konstantinopels fall år 1453.

Teater den starkare gästar åter Kungl. Myntkabinettet med en barnteater. Denna gång ges "Askungen" den 4/11 – 13/12 2003.

Svenska Numismatiska Föreningen

Adress: Banérgatan 17 n.b. Buss 4, 44; T-bana Karlaplan.

Kansli: Besökstid 10.30-13.00 onsdag – torsdag.

Stängt: Midsommar – 1 september; jul- och nyårshelgerna.

Hemsida: www.numismatik.se

Kungl. Myntkabinettet

Adress: Slottsbacken 6, Buss 43, 46, 55, 59, 76; T-bana Gamla stan.

Utställningar: Måndag – söndag kl. 10.00-16.00.

Numismatiska boksamlingen: Torsdagar kl. 13.00-16.00.

Hemsida: www.myntkabinettet.se

Europeiska kolonier i Asien

Av Göran Wallné

Från slutet av 1100-talet, utvecklades handeln och marknaderna i Europa. Ökad fjärrhandel och kapitalackumulation manifesterar sig i bl.a. byggen av katedraler, behovet och uppkomsten av större mynt (gros, sterling, örtug och witten). I Italien påbörjas präglingen av stora volymer guldmunt i Genua och Florens (floriner) år 1252 för att följnas av Venedigs dukater år 1285. Att så skedde just i Italien var ingen slump. Efter korstågstiden låg hela östra Medelhavskusten under arabiskt styre, och de kristna var i princip förbjudna att handla med "hedningarna". Venetianerna lyckades få påvens tillstånd att handla med muslimerna¹ och gjorde så i stark konkurrens med smugglande köpmän från Genua. Venedig exporterade bl.a. trävaror och vapen, medan importen utgjordes av orientaliska varor såsom siden, sammet och silke, men framförallt kryddor. År 1418 grundade Portugals kung Henrik Sjöfararen Navigationsakademien för att utöna kryddornas ursprung.

Nya handelsvägar

Venedigs monopol på kryddhandeln ledde till fabulösa vinster och omvärldens avundsjuka. Columbus försökte att nå Orienten genom att segla västerut, liksom flera andra upptäcktsresandes resor tidigare under 1400-talet, syftade i hög grad till att upptäcka varifrån de viktiga kryddorna kom, en uppgift som hemlighölls av kryddkaravanernas deltagare (i den mån att de själva visste).

Kryddornas enorma betydelse låg i att de gav bättre smak än inte sålän skämda livsmedel, de hade antibakteriell verkan och ansågs ha verkan som afrodisiaka och medicin mot allehanda krämpor. De främsta var peppar, kryddnejlika, muskotblomma, ingefära och kanel. På medeltiden värderades ett pound (454 g) ingefära lika högt som ett får, medan samma vikt av muskotblomma var värd tre får eller en halv ko². Peppar värderades högre än guld och kornen räknades styckvis.

Efter Columbus "upptäckt" av Amerika delades jorden i två intresseområden, Spaniens och Portugals, ge-

nom Borgia-påven Alexander VI:s förordnande i traktaten i Tordesillas 1494. Där beslöts att Spanien hade rätt till allt land väster om 45°45' västlig longitud och öster om 134°15' östlig longitud, d.v.s. halva jordklotet, medan Portugal hade rätt till allt nytt land däremellan. De spanska upptäcktsresorna kom därmed att företas västerut, medan portugiserna seglade österut efter att ha följt Afrikas kust. Genombrottet för portugiserna skedde 1498, då Vasco da Gama rundade Godahoppsudden och nådde Indiens västkust. Venedig kände sina intressen hotade och 1504-1506 sänder Venedig en ambassadör till sultanen av Turkiet och låter föreslå byggandet av en kanal tvärs över Suez-näset.

Europeisk kolonisation

Den europeiska kolonisationen av Fjärran Östern inleddes i juli 1511. En portugisisk flottstyrka ankrade då strax utanför staden Malacka, inom synhåll från staden och sultanens palats. Idag är Malacka en sömnig idyll med trånga gator och vittnande ruiner, men vid början av 1500-talet var den en av världens viktigaste handelsplatser. Då var den en strategiskt belägen handelsstation i det trånga sundet mellan Sumatra och Malackahalvön, där kinesiska och arabiska fartyg lastade med Orientens rikedomar – framför allt kryddor – passerade eller lade till på väg mot marknaderna i Indien, Arabien och Europa.

Portugiserna hade för avsikt att lägga under sig kryddhandeln. För att nå det målet var de tvungna att erövra Malacka eftersom den med sitt fort behärskade sundet mellan Malackahalvön och Sumatra, d.v.s. passagen mellan Indiska Oceanen, Javasjön och Syd kinesiska havet.

Malackas bakgrund

Malacka grundades 1402 av prins Paramesvara, som hade förvisats från södra Sumatra av den mäktiga Majapahit-härskaren på östra Java. Redan 1403 sände kejsaren av Kina sin eunuckamiral Yin Ch'ing som ambassadör till Malacka, där prins Paramesvara omedelbart upptog diplomatiska förbindelser och anhöll om Kinas beskydd mot det fientliga Siam.

Malacca under Portugal, dinero av tenn 1557-1578, Sebastião I. Foto författaren.

Staden var omgiven av sandig, salthaltig jord och djungler med tigrar och floder med krokodiler, vilket gjorde att inget jordbruk bedrevs utan staden levde på handel. Höga tullavgifter, hamnavgifter, fastlagda standards för mått och vikt och mynt av tenn, guld och silver var fundament bakom den dagliga handeln. En besökare räknade år 1508 till 500 penningväxlare på en enda gata i centrala staden. År 1477, endast 75 år efter grundandet, hade Malacka blivit ett samtalsämne i Europa eftersom dess palatsintriger – äktenskap, skilsmässor och mord – kunde matcha motsvarigheten i renässansens Italien. Hinduiska köpmäns ankomst och bosättning i Malacka införde teologi och lärdom, som förgyllde det behagliga livet vid ett ärolystet hov besatt av tankar på krig och kvinnlig fågning.

Skepp från Indien brukade segla ut i mars, med nordostmonsunen, och återvända på sensommaren innan subkontinenten stängdes till av sydostliga vindar. På samma sätt seglade kineserna ut med nordostpassaden tidigt på året och återvände med sydostmonsunen på försommaren. Skepp från Java utnyttjade också sydostvinden till att anlända på sommaren och återvände med höstens nordvästvindar.

Det var en kosmopolitisk stad, där öst och väst möttes. Den var också exotisk eftersom européerna ingen-ting visste om den, minst av allt dess historia.

Malackas erövring

Alltsedan Malackas grundande ansågs staden med sitt fort som ointaglig. Den omgivande stadsmuren hade fyra portar, varje port hade en vaktstyrka som vid alarm kunde tillkalla flera soldater. Innanför stadsmuren låg en palissad som omgav ett virrvarr av trånga gränder i olika nivåer. Malackas försvarsanläggningar gick

inte att granska från havet. Staden delades av en flod, som i sig utgjorde ytterligare skydd mot fientlig invasion.

Magellan och hans barndomskamrat Francisco Serrao hade deltagit i Diego Lopez de Sequeiras expedition till Malacka 1509 med order från Portugals kung Manuel att etablera en bas där för fortsatt sökande efter "Kryddöarna". Då blev de mottagna med artighet av Malackas sultan, Mahmud shah, och en fredstraktat undertecknades. Sequeira inhandlade omgående en full skeppslast kryddor, som han hade för avsikt att återvända med innan monsunvinden bytte riktning. Trots varningar från kinesiska köpmän verkade portugiserna obekymrade om att arabiska köpmän intrigerade mot dem inom sultanens hov. Araberna motsatte sig att kristna välkomnades i staden och framförallt att de fick konkurrens om kryddhandeln.

Dagen efter audiensen lät sultanen meddela att en last peppar och andra varor fanns för avhämtning på stranden. När portugiserna kom för att hämta lasten, blev de överfallna och förlorade 60 män i döda och tillfångatagna. De portugisiska fartygen väntade ett dygn på redden i förhoppning att få betala lösensumma för sina tillfångatagna landsmän. Därefter avrättade man två tillfångatagna malajer och lämnade kropparna på stranden med ett skriftligt meddelande om att "På detta sätt lönar kungen av Portugal sina fienders förräderi". Sedan lättade man ankar och satte kurs tillbaka mot Indien.

År 1511 var portugiserna tillbaka med en armada på 15 fartyg och en invasionsstyrka på 1 500 man varav 800 portugisiska soldater och 600 bågskyttar från Malabarkusten i Indien, vilka hade pressats att ansluta sig till invasionsstyrkan. Flottan, som hade seglat ut från Goa på Indiens sydvästkust, stod under befäl av Alfonso de Albuquerque och hade som mål att spåra källan till Europas handel med Fjärran Östern. Först skulle man dock göra upp räkningen med Malacka...

Matchen kunde tyckas ojämn, för försvararna var minst 20 gånger fler än portugiserna. Bytet, som kunde tas i händelse av seger, var emellertid så enormt att inget kunde hindra angriparna från ett försök...

Under åren som gått sedan besöket 1509, hade man samlat spionuppgifter om stadens försvar, men ytterligare underrättelser behövdes. De

Karta över "Kryddöarna" med omgivning. Ur tysk skolatlas från 1904.

portugisiska fångarna hade behandlats väl under tiden och getts ett visst mått av frihet tack vare intervention från den inflytelserike indiske köpmannen Nina Chatus sida. Några av portugiserna gifte sig med malajiska kvinnor, medan andra skrev brev till Alfonso de Albuquerque i Indien, brev som berättade om stadens försvar och som smugglades ut genom Nina Chatus försorg.

När de Albuquerque styrka ankrade på redden, lät man blåsa i trumpet och avfyra kanonerna riktade mot havet, vilket orsakade panik i staden. Mahmud shah sände ombud till portugiserna för att förhandla om fred men försökte fördröja processen tills vindarna vände, vilket skulle ge honom övertaget. Under tiden kom kinesiska köpmän ombord med underrättelser om sultanens krigsmakt, artilleri, förgiftade pilar, dolda fällor och en hjord stridsefanter. En uppskattning av sultanens armé gav 20 000 man, en annan 30 000 man och det ansågs att sultanen hade 3 000 kanoner. Vid en belägring skulle portugiserna emellertid ha en viktig allierad i staden, kolonin av utländska köpmän som skulle förlora allt om staden plundrades, och hade allt att vinna på att förhandla om fredsvillkor. Albuquerque tilltro till framgången av en invasion växte allt efter som dagarna gick. Även om portugiserna var underlägsna i antal, hade de bättre beväpning och stridsvana från Indien. Även de portugisiska rustningarna var till stor fördel när man skulle möta motståndare i

turban och pantalonger. Albuquerque beslöt att agera.

På kvällen den 25 juli lät han i hemlighet landsätta styrkor på stranden för att bombardera staden, medan beväpnade grupper satte eld på husen i vattenbrynet. Handelsfartyg ankrade på redden stacks i brand. Sultanen reagerade omedelbart och begärde att attacken skulle avbrytas medan han beslöt villkoren för fred. Albuquerque fortsatte beskjutningen av staden, inte för att förstöra den utan för att demoralisera motståndarna.

Ett nytt invasionsförsök inleddes vid midnatt med en intensiv beskjutning som varade hela natten. Det var skrämmande att höra hela staden i uppror, skriken och ropen, folk som flydde med barn och egendom på sina axlar utan att veta i vilken riktning de skulle bege sig, skrev de Albuquerque sekreterare Rui de Araujo. Två timmar före soluppgången biktade sig officerarna på flaggskeppets däck för att när dagens ljus kom börja invasionen. Det första anfallet företogs mot bron över floden, som försvarades till 10 augusti då den föll i portugisernas händer. Moskén och sultanens palats hade skjutits till ruiner och nu påbörjades erövringen av staden. Portugiserna avancerade med canvas-sköldar och följdes av slavar med brador för att spånga över fallgropar och minor av krut som malajerna hade anlagt i gatorna. Försvararna samlades av sultanen själv och hans son Ahmad uppsuttna på stridsefanter medan flera elefanter ut-

rustades för strid. Innan elefanterna kunde formeras för strid, hade de fått spjutstick i ögon, öron och magar, vilket fick dem att fly i panik och trampa ner såväl sina skötare som många andra försvarare.

Sultanen och hans son flydde nu in i djungeln och på morgonen nästa dag rensades staden från det sista motståndet. Portugiserna gav ingen nåd åt de flyende, men de som gav sig sattes i slavarbete. Plundringen av staden gav det rikaste bytet som portugiserna någonsin hade tagit. Magasinen fyllda med förgyllda stolar, juveler, guldklimpar, äkta stenar, silke, 2 000 bronskanoner, guldbeslagna bärstolar och stora mängder kryddor tillhörde det erövrade. En grupp vackra bronshyade unga kvinnor skölade i broderi och dans togs också som krigsbytte. Albuquerque, som hade för avsikt att personligen eskortera dem till Portugal som en kunglig gåva till kung Manuel, började förberedelser för sin återresa till guvernörskapet i Goa och senare välkomnande i Lissabon som hyllad krigshjälte.

Flaggskeppet *Flora de la Mar* utrustades tillsammans med två andra fartyg och skatterna från stadens plundring lastades ombord, så även de unga kvinnorna. Skeppen avseglade vid mitten av januari 1512, sex månader efter Malackas fall. *Flora de la Mar* var en stor tremastad *galeon* med högt uppbyggda kastell på för- och akterdäck och med en kapacitet att befrakta 600 man och 500 tons last. Det överlastade fartyget läckte emellertid och sex dagar senare förläste det i en storm utanför Sumatras kust och gick till botten med de största rikedomar som någonsin förlorats i ett enstaka skeppsbrott, inklusive de damer som hade utvalts av guvernören för att försköna kung Manuels hov i Lissabon.

Albuquerque och flera av hans officerare överlevde genom att tillverka en flotte av delar av fartygets master, och genom att med lansar mota bort andra överlevande som kunde ha överhopat flotten och orsakat allas drunkningsdöd.

Sökandet efter Kryddöarna

Malackas gator hade knappt hunnit bli rensade förrän Albuquerque avsåg en expedition på tre fartyg för att segla till Moluckerna, Kryddöarna. Fartygen, två 50-tonns karaveller och ett litet indiskt fartyg med tillsammans 100 man ombord, seglade söderut med erfarna lotsar från Malacka ombord.

Vetskapat att de inte var de förs-

ta européerna i dessa trakter stärkte männen självförtroende. Ludovico de Varthema, en italienare, hade lämnat Europa 1502 för att resa i Fjärran Östern under många år. Hans rese-skildring publicerades 1510. Det var från Varthema de första beskrivningarna om Borneo kom, och av större betydelse – de första beskrivningarna av flottans mål – Kryddöarna. Italienarens berättelser om *Maluch* och dess kryddnejlikor och Banda och dess muskotnöt var för portugiserna mycket mera fantasieggande än Amerikas *El Dorado*.

Efter flera strandhugg på Java för proviantering, seglade man österut och passerade Bali, Lombok, Sumbaya och Flores. Strax efter nyår 1511 befann sig de tre fartygen norr om Sumba och Timor, och där ändrades kursen till nordlig med Kryddöarna som mål. Francisco Serrãos fartyg, den indiska ”vesseln”, läckte svårt och övergavs på Ceram. Ett par dagar senare lade man till i hamnen på ön Neira, en liten idyllisk ö med vackra och vänliga innevånare som var ivriga att idka handel. Där stannade man en månad och köpte ett nytt fartyg, en djonk.

Nyheter färdades kvickt i dessa trakter, och ryktet gick att främlingarna hade kommit för att köpa kryddor. Portugiserna betalade högre priser än de lokala köpmännen, men trots detta räknade de med en vinst på minst 1000 % vid försäljning i Lissabon. Under återresan kom Serrãos fartyg ifrån de övriga och efter ett skeppsbrott hamnade de på Hitu, Ambons nordliga halvö. Befolkningen där låg i krig med grannön, Ceram, och värdjade till portugiserna att de skulle hjälpa till i kampen mot fienden. Serrão insåg att en stor propagandaseger kunde vinnas om striden avlöpte lyckligt. Cerameserna underkuvades och ryktet om portugisernas oöverberrinnlighet spred sig i området, bl.a. till de två rivaliserande nejlikeproducerande örikena i norr, Ternate och Tidore.

Ternates och Tidores kolonisering

Ternates och Tidores härskare skyndade att sända emissarier till Hitu för att inbjuda portugiserna till statsbesök. Ternates härskare sände sin bror, prins Jubila, i spetsen för en styrka på nio *kora-kora*, tiotons uttriggade stridskanoter, var och en bemannad med 100 soldater. Portugiserna följde prins Jubila till Ternate, en vulkanö strax väster om Halmahera med slösande rik flora och fauna. Ön var

täckt av nejliketrädd, och vattenfall forsade oavbrutet nedför vulkanslutningarna. På samma sätt som muskotnöten hade sin enda vilda växtplats på Banda, fanns nejliketrädet endast på Ternate, Tidore och småöarna Moti, Makian och Bacan.

Sultanatet Ternate hade med Islams inflytande utvecklat till ett maktcentrum och lärdomssäte med många bofasta handelsmän av arabiskt, kinesiskt och javanesiskt ursprung, som delat med sig av sina kunskaper. Sultanen Bolief förband sig att leverera nejlikor till portugiserna under förutsättning att Serrão, när han återvände till Portugal, ville förmå kung Manuel att låta bygga ett fort på Ternate och ingen annanstans (d.v.s. inte på Tidore). Sultanen lät författa ett brev till kung Manuel med sina villkor och anbefalldes sitt land med allt som därtill hörde till Portugal och begärde vapenhjälp från Portugal för att kunna försvara sig mot sina fiender. En portugisisk flotta började fr.o.m. år 1513 att årligen anlöpa Ternate. På så sätt blev Ternate den första portugisiska – och europeiska – kolonien för handel i Kryddöarna.

Francisco Serrãos gamle parhätt, Fernando Magellan, återvände till Lissabon för några år, föll i onåd och flyttade till Sevilla i Spanien, där han arbetade målmedvetet för att utses till att leda en spansk expedition till Kryddöarna, denna gång genom att segla mot väster, vilket man hade kalkylerat vara kortare än den östliga vägen. På grund av fel i beräkningarna av jordens omkrets m.m., ansågs det möjligt att Kryddöarna låg i den spanska intressesfären och alltså rätteligen tillhörde Spanien, inte Portugal. Den 10 augusti 1519 seglade han ut, som befälhavare över en flottilj på fem fartyg och den 6 november 1521 siktade hans flottilj – nu reducerad till två fartyg – Ternate. Magellan själv hade dödats av en lokal prins på Mactanöarna i Filippinerna som motsatte sig portugisernas intrång i sitt territorium. Endast ett fartyg återvände till Spanien, dock medförande en kryddlast värd 10 000 gånger mer än den hade kostat i inköp på andra sidan jordklotet.³ Av den ursprungliga besättningen på 265 man återvände endast 18 personer.⁴

Dagen efter Magellans fartyg gått till ankar mellan Ternate och Tidore nalkades fartygen av en stridskanot från Tidore med sultanen själv, Almanzor, och hans uppvaktning. Spanjorerna bjöd dem ombord och undfägnade dem rikligt samt gav dem furstliga gåvor. Almanzor bjöd dem

till Tidore och förklarade att de kunde betrakta det som att de var i sitt hemland och att han på grund av sin kärlek till Spaniens kung skulle ändra Tidorens namn till Kastilien. Spanjorerna hade, troligen uppsåtligt, angivit felaktig position för Kryddöarna, varigenom de kommit att hamna i Spaniens "zon". På Almanzors begäran lämnade spanjorerna en styrka kvar på Tidore när de seglade vidare. En eskader på 20 fartyg sändes 1527 ut från Acapulco som förstärkning till den spanska styrkan på Tidore och för att hävda Spaniens territoriella anspråk på Kryddöarna. Ett enda fartyg kom fram, maskädet och med brutna master. Portugiserna sköt det strax i sank och ett mindre antal spanjorer räddade sig simmande iland på Tidore.

Medan konfrontationen mellan portugiser och spanjorer fortsatte på Kryddöarna blev situationen mellan moderländerna mindre spänd. En revidering av traktaten i Tordesillas genomfördes av påven 1529⁵ och ändrade gränserna mellan Spaniens och Portugals zoner såväl i öst-västlig, som i nord-sydlig utsträckning.

Karl V, Spaniens kung och tysk-

romersk kejsare, som stod i begrepp att ingå giftermål med portugisiska kungens syster, var i trängande behov av pengar och för en summa av 350 000 *cruzados* kontant gav han upp Spaniens anspråk på Kryddöarna. Ett par senare försök av Spanien att återuppta anspråken på Kryddöarna genom att sända flotteskadrar misslyckades. Öarna längre norrut var dock oomtvistat spanskt intresseområde och 1565 hade en spansk koloni etablerats på Filippinerna.

Portugisernas grymma styre på Ternate ledde till uppror, och 1575 gav de upp fortet på ön efter fem års belägring. Sultanen Baab fick så stort rykte efter att ha kastat ut portugiserna, att över 100 lokala hövdingar i området svor honom trohetsed. I Portugal avled den siste av kungadynastin 1579, vilket medförde att Spanien invaderade landet 1580 och *cortes* (riksdagen) godkände Spaniens överhöghet under förutsättning att länderna skulle fortsätta som två separata länder under samma regent och inte som en union. I praktiken kom Portugal att behandlas som en spansk koloni under hela denna tid, d.v.s. 1580-1640.

England och Holland vaknar

Francis Drake, världens andre jordenruntseglare, anlöpte Kryddöarna den 3 november 1579. På grund av Englands frostiga relationer med Spanien, valde han att inleda relationer med Ternate. Eftersom Drakes fartyg redan var fullt lastade med byte – han hade bl.a. plundrat Valparaiso i Chile innan han seglade mot Kryddöarna – var han inte intresserad av någon ytterligare last. Engelsmännen fruktade också förräderi från Ternates härskare och stannade endast några dagar. Efter återkomsten från jordenruntseglingen anfölls och brändes staden Vigo i nordvästra Spanien av en flotta under befäl av Drake. Han erövrade också Santo Domingo i Västindien och Cartagena i nuvarande Colombia från spanjorerna. År 1587 anföll och förstörde Drake en spansk armada i Cadiz hamn.

Det som verkligen väckte Englands aptit på att få del i kryddimporten, var ett fartyg som togs som pris utanför Azorerna och fördes in i Dartmouths hamn den 8 september 1592. Fartyget, den spansk-portugisiska ostindiefararen *Madre de Dios*, innehöll ett fantastiskt byte, vars like

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 21 företag i tio olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige.

Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

B. Ahlström Mynthandel AB

Rådmanngatan 21
Box 26033, 100 41 STOCKHOLM
Tel. 08-10 10 10, Fax 08-678 77 77

Antikboden

Kyrkogatan 2, 222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00

Dala Mynt- och frimärkshandel

Box 5031, 791 05 FALUN
Tel. 023-142 50

Karlskrona Mynthandel

Hantverkaregatan 11, 371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73

Kronans Mynt

Västra Hamngatan 6, 411 17 GÖTEBORG
Tel. 031-13 55 81

Rune Larssons Mynthandel

Stora Brogatan 14, Box 98, 503 06 BORÅS
Tel. 033-41 03 15

Lunds Mynthandel

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel./fax 046-14 43 69

AB Malmö Mynthandel &

Vykortsantikvariat
Sven Gunnar Sandberg
Kalendegatan 9, 211 35 MALMÖ
Tel. 040-611 65 44

Myntinvest Corona

Östra Storgatan 20, 611 34 NYKÖPING
Tel./fax 0155-28 63 25

Mynt & Medaljer

Sveavägen 96
Box 195 07, 104 32 STOCKHOLM
Tel./fax 08-673 34 23

Myntsamlarnas Postorder

Hyhult 6, 340 10 LIDHULT
Tel. 035-801 04, Mobil 070-536 05 38

Ulf Nordlinds Mynthandel AB

Karlavägen 46
Box 5132, 102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61, Fax 08-661 62 13

Norrälje Mynt AB

Nils Ferlins gränd 1
Box 4, 761 21 NORRTÄLJE
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Pecunia HB

Farinvägen 8, 245 33 STAFFANSTORP
Tel. 046-25 21 19

J. Pedersen Mynthandel

Norra Strandgatan 30
Box 1320, 251 13 HELSINGBORG
Tel./fax 042-12 25 28

J. Pedersen Mynthandel

Skolgan 24, 503 33 BORÅS
Tel. 033-41 24 96, Fax 033-41 87 55

Selins Mynthandel

Regeringsgatan 6, 103 27 STOCKHOLM
Tel. 08-411 50 81, Fax 08-411 52 23

Strandbergs Mynthandel

Arsenalsgatan 6
Box 7377, 103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10, Fax 08-611 32 95

Tamco Numismatics

Box 6235, 102 35 STOCKHOLM
Tel./fax 08-650 0342

Ticalen Mynthandel

Stureplatsen 3, 411 39 GÖTEBORG
Tel./fax 031-20 81 11

Håkan Westerlund Mynthandel

Vasagatan 42, 111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07, Fax 08-21 21 96

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Box 19 507, 104 32 Stockholm, Tel. 08-673 34 23, Fax 08-673 34 23

inte hade skådats tidigare; 537 ton kryddor, bl. a. 8 500 "hundravikter" (en hundravikt är 112 skålpund) peppar, kryddnejlikor 900, kanel 700, rött förgämn 500, muskotnöt 59 och "benzoine" 50 "hundravikter". Vidare fanns 15 ton ebenholts, två stora diamantbesatta kors och kistor med mysk, pärlor, ambra, kattun, "drugs", silke, elffenben, tvåda bonader, silver och guld, allt sammantaget till ett värde av mer än ½ miljon pund, ett oerhört belopp i dåtidens penningvärde. Engelska intressen insåg att det dessutom fanns mera att hämta på det ställe som denna last kom ifrån.

På grund av att England strävade efter fred med Spanien försänkades händelseutvecklingen. Men den 31 december 1600 utfärdade drottning Elisabet privilegiebrev för Ostindiska Kompaniet. Drottning Elisabets betänkligheter när det gällde att utmana Spanien i kryddhandeln, hindrade emellertid inte en annan nordeuropeisk nation, Holland, som redan skötte distributionen av kryddor i Nordeuropa från att ge sig in i leken.

Holländarnas resrut till söderut efter Afrikas kust runt Godahoppsudden för att sedan korsa Indiska Oceanen. Holländarna höll en sydligare kurs än spanjorerna och portugiserna och undvek därigenom närheten till de portugisiska styrkepunkterna Goa och Malacka. I stället trängde man in i Ostindien västerifrån, genom Sundasundet, mellan Sumatra och Java, där man anlade kolonin *Bantam* på Javas mangroveträsk-rika nordvästkust. Bantam hade dubbla fördelar, det låg närmare Kryddöarna än Malacka och det bevakade Sundasundet. En nackdel var att området var svårt plågat av malaria och andra sjukdomar. Så småningom övergavs Bantam på grund av det osunda läget till förmån för Jacatra, 80 km österut, som döptes om till Batavia av generalguvernören Jan Pieterzoon Coen.

Medan drottning Elisabet försökte mäkla fred med Spanien, hade holländarna redan sänt iväg en expedition från Bantam mot Kryddöarna. Två av expeditionens fartyg nådde Banda tidigt år 1599 och två andra nådde Ternate senare på våren samma år. Bandaexpeditionens fartyg hade svåra förhandlingar om priset och fick slutligen finna sig i 50 % prisökning, som ändå innebar att det erlagda priset var 1/350-del av varornas saluvärde i Amsterdam.

Ternateexpeditionens fartyg seglade hemåt med fulla lastrum och framgången gjorde att holländarna snart återvände, denna gång med en

flotta på sju fartyg och 1 500 man. Nu var målet att upprätta en stödjepunkt i området, och det var ön Ambon man inriktade sig på. Ön hade en utmärkt djuphamn och ett portugisiskt fort som skyddade hamnen. När man upptäckte att fortets försvar var underbemannat, endast 100 man, belägrades och intogs fortet strax. När nu holländarna hade Ambon och dessutom ett fabriksfaktori på Banda, hade de effektiv kontroll över södra Moluckerna.

Englands första Ostindiska expedition avseglade i februari 1601 och anlände till Aceh på Sumatras nordspets i juni 1602. I enlighet med tansen "mina fienders fiende är mina vänner" skrev Aceh och England snart ett vänskaps- och handelsavtal. Den engelska expeditionen hade för avsikt att köpa peppar men fick veta att årets peppar inte var skördad än. Fartygen sändes därför ut för "att söka rikedomar", vilket bl. a. innebar sjöröveri. I mars 1603 ankrade ett litet rekognoseringsfartyg vid ön Palau Run i Banda-öarna, och en liten styrka engelsmän svårt plågad av skörbjugg landsteg och hissade den engelska flaggan på den blott 3 km långa och en km breda ön. Denna lilla ö var Englands första koloni överhuvudtaget. England hade snart kontrollen över öarna Palau Run och Ai samt en representation i Bantam på Java. Dessutom upprättade man ett fabriksfaktori i Makassar på Celebes där boginesiska sjöfarare och handelsmän, som var starkt fientliga mot holländarna, hade kontrollen.

Holländarna var fast beslutna att ta kontroll över kryddhandeln. Detta kunde ske endast genom att kasta ut såväl engelsmän som spanjorer-portugiser. Hot och anfall mot lokalbefolkningen för att få avtal om ensamrätt till handeln användes flitigt. När det gäller Banda, hade holländarna ett skriftligt avtal från 1602 med de lokala hövdingarna om handelsmonopol. De lokala hövdingarna tog lätt på avtalet, framför allt de lokala hövdingar som inte hade undertecknat dokumentet. Holländarna höll sig styvt till avtalstexten och hävdade att avtalet var ouppsägbart.

Den engelske kaptenen Henry Middleton besökte Ternate 1606, och under hans besök anlände en holländsk flottstyrka. Middleton frågade Ternates sultan Said om Holland eller England var hans allierade. Sultanen svarade att Francis Drakes besök och vänskapspakten från det besöket låg 20 år bakåt i tiden och Suids fader, sultanen Baab, hade sänt drottning Elisabet en praktfull ring men

aldrig fått något svar. Därför hade Said nu skrivit till Hollands prins Maurits och erbjudit ensamrätt till Ternates export i utbyte mot moderna holländska vapen.

På våren 1606 anföll Holland Tidore med artilleribeskjutning från sjön. Striden tog ett snabbt slut när en kanonkula träffade fortets förråd och orsakade en explosion som kostade 70 av försvararna livet. Ternates styrkor svärmade sedan över Tidore för att plundra. Därmed var portugisernas och spanjorernas tid på Kryddöarna över.

År 1618 hade holländarna, utan den javanesiske prinsens tillåtelse, byggt ett fort i Jacatra. Engelsmännen kontrade med att också de bygga ett fort på motsatta flodstranden i Jacatra. Engelsmännen lierade sig med Javas prins och belägrade det holländska fortet. Efter 1½ år anlände en holländsk förstärkning på 16 fartyg och belägringen hävdes. Som hämnd satte holländarna eld på både det engelska fortet och den javanesiske härskarens palats. Den holländske guvernören, Jan Pieterzoon Coen, konstaterade med glädje att holländarna hade drivit bort engelsmännen och blivit härskare över Java.

En ny situation hade emellertid uppstått i Europa, där Holland och England hade blivit allierade. Holländarna hävdade att de kommit till Kryddöarna som fredliga handelsmän men varit tvungna att offra liv och stora kostnader för att motsätta sig portugisernas krav på monopol över kryddhandeln. Logiken krävde att inte Holland kunde låta tredje part (England) dra fördel av Hollands uppoffringar utan ersättning. För att undgå inbördes stridigheter träffades en överenskommelse i juli 1619, där det stadgades att England skulle bidra med 1/3 av kostnaderna för försvaret av Ostindien och Holland med 2/3 och vinsterna skulle delas på samma sätt.⁶

Den holländske guvernören, Coen, var upprörd över att engelsmännen fått vad de strävade efter. Han ansåg att Holland i onödan hade givit bort sitt kryddmonopol som landet just med vapenmakt hade tillkämpat sig. Han beslutade att på eget initiativ ställa saker till rätta. På nyårsdagen 1621 föreslog Coen engelsmännen att man skulle utrusta en gemensam expedition för att underkuvva Banda-öarna. Med bristfälliga resurser för att delta i en sådan expedition var engelsmännen hänvisade till en roll som förödmjukade åskådare. England hade ett fåtal bofasta handels-

agenter i Batavia, en liten representation och ett handelsfaktori på Ai och Run samt en handfull sympatisörer på Lonthor, som ville slippa det holländska monopolet och därför utropat Englands kung som sin suverän.

Coen började med Lonthor. Trots kraftfullt motstånd från lokalbefolkningen erövrades ön under mars 1621. Ett kontrakt upprättades mellan holländarna och Lonthors hövdingar, Holland skulle få monopol på att köpa öns produkter. I utbyte skulle ön få holländskt "beskydd". Coen räknade knappast med Lonthors följsamhet. Övertygad om att infödingarna skulle göra uppror så snart holländarna avseglade, beslutade Coen att deportera befolkningen till Batavia, där de skulle säljas som slavar. 883 personer gav sig frivilligt och fördes ombord på fartyg för transport till Java. Majoriteten av befolkningen flydde in bland bergen. Coen själv uppskattade att 2 500 personer dog av svält eller blev dödade av holländarna. En samtida krönikör skriver att av ögruppens 15 000 invånare lyckades endast ett tusental undkomma, huvudsakligen genom att fly till Palau Ai och Palau Run, där de fann engelskt beskydd mot de holländska illdåden. Nästa erövringsstyrka, 500 holländska soldater, sändes mot Palau Run som raskt erövrades. Erövrarna tvingade engelsmännen och öns infödingar att riva fortet på ön och kasta dess kanoner i havet. Infödingarna föstes därefter samman för att bli deporterade. Den engelska befolkningen på ön fortsatte göra anspråk på Palau Run och kunde inte föras bort med våld. Coen beslöt att använda sig av "brända jordens taktik". Han lät systematiskt hugga ned alla muskotnöträd på ön vilket ledde till att britterna år 1623 förödmjukade tvingades att begära holländsk hjälp för att evakuera tjänstemän och egendom från ön.

Englands sista brohuvud på Kryddöarna var ett handelsfaktori på Ambon med 15 mans besättning. I februari 1624 kallades dessa till det Holländska fortet på ön, där de anklagades för förräderi. Efter att ha utsatts för tortyr angav de sina ledare för uppdiaktade brott. Alla 15 dömdes till döden och halshöggs. "Ambon-massakern" ledde till raseri i England och många engelsmän krävde vedergällning i blod, vilket emellertid inte verkställdes.

När en holländsk flotta på hemresa från Ostindien år 1625 tilläts passera Dover under den engelska flottans passiva överinseende, drog styrelsen för det engelska Ostindiska Kompa-

Java, ½ stiver 1644. Foto författaren.

Java, rupee 1766. Foto författaren.

niet, som redan tidigare var missbelåten med sin regering, slutsatsen att den var uppbackad av en "papperstiger". Strax därefter annonserade direktionen att den på grund av brist på uppbackning från regeringen var tvungen att överge den "indiska handeln". Det fanns ett engelskt faktori som köpte upp kryddnejlikor i Makassar till 1667 och Bantam fortsatte som Englands inköpsplats för peppar fram till 1680, men England kom att i huvudsak hålla sig borta från Ostindiehandeln under de kommande 170 åren. Vid freden i Breda 1667 bytte holländarna till sig Palau Run. Som ersättning lämnade de England en annan liten ö som låg långt borta – Manhattan.

Kolonialismens fortsättning

Med i huvudsak hela Indonesien i sin kontroll fortsatte holländarna att utveckla kryddhandeln. De var oroliga för överproduktion och stimulerade kryddodlingen i godkända plantager, medan kryddproduktion utanför plantagesystemet utrotades. Utförseln av frön och sticklingar belades med dödsstraff. Legal utförsel av kryddor bestod alltid av rostade eller på annat sätt ej groddbara kryddor. Ternate och Tidore marginaliserades med tiden, och tyngdpunkten i kryddplantagerna kom att förskjutas söderut till Ambon och Ceram.

Redan guvernören Jan Pieterzoon Coen hade poängterat vikten av att börja handel med Kina, som bedrevs av portugiserna med handelsstationen Macão. En ny begärlig handelsvara hade också medfört ökat intresse av handel med Kina. Européerna hade hört talas om den undergörande dryck som kallades *Chai* eller *thé*. År

1640 lade holländska trupper Ceylon till sitt territorium av kryddmonopol. När det gäller Ceylon, var det kanel som var den begärliga kryddan. Redan året därpå, 1641, belägrade holländarna Malacka och erövrade staden. Under de kommande 150 åren kom Malacka att få en holländsk prägel, men stadens storhetstid var redan förbi och regionens viktigaste handelsmetropol var Batavia på Java.

Portugiserna hade kontrollen över Goa (Indien), Macão (Kina) och Timor (Indonesien). År 1651 erövrade holländarna Kupang i västra Timor, men det dröjde till 1859 innan gränserna mellan den holländska och den portugisiska delen av Timor fastlades. Frankrike hade Pondicherry (Indien) från 1674 och erövrade senare bl.a. Annam (Vietnam). England hade kontrollen av handeln med Indiska kontinenten samt senare också Australien och Nya Zeeland. Spanien hade Filippinerna (som fått sitt namn av Philip II av Spanien) och Sydamerika.

År 1713 slöts freden i Utrecht (Nederländerna), vilket innebar att Spanska tronföljdskriget var över. Nederländerna hade under mer än ett sekel varit Europas kanske mest aggressiva stat men drog sig nu tillbaka för att njuta fruktarna av de gjorda förmögenheterna. Nederländerna hade förvandlats till "en bank skyddad av en flotta". Vinsterna från kryddhandeln fortsatte att strömma in med en topp år 1756, då enkom Banda bidrog med en miljon gulden i vinst.

Nederländernas öde var emellertid starkt sammanlänkat med dess Ostindiska kompani. Under andra

hälften av 1700-talet kom ineffektivitet och korrupktion att hämma Kompaniets framgångar. Avkastningen av investeringar i Orienthandel sjönk kraftigt, och det blev svårt att finna riskvilligt kapital. Holländska handelsfartyg låg och ruttnade i hemmahamnarna i stället för att sändas ut på nya resor. Krig hämmade också handeln, först det Amerikanska självständighetskriget med England och Frankrike inblandade, därefter krig mellan Holland och England (1780-1784), vilket ledde till att engelsmännen förstörde så gott som hela den Holländska flottan. Utan fartyg för handel fick Holländska Ostindiska kompaniet se sig utmanövrerat från orienthandeln av sin engelska motsvarighet. Det förklarades i bankrutt den 31 december 1799 och dess territorier övertogs av den holländska staten.

Tiden för utforskandet av jorden och dess naturtillgångar var inne och kom att bli Storbritanniens storhetstid. James Cook sändes ut på expeditioner i sökande efter nya territorier med nya råvaror att utvinna. Hans expeditioner återvände med berättelser om tropiska lustgårdar befolkade av människor ofördärvade av civilisationen. William Blight, kapten på fartyget *Bounty*, sändes 1778 ut av *Royal Society* till Tahiti för att hämta brödruktplanter som skulle odlas i Västindien som föda åt slavar på plantagerna. Besättningens förtjusning över det paradisiska Tahiti bidrog till "myteriet på *Bounty*".

Franska revolutionen 1789 följde av Napoleonkrigen innebar att Holland blev ett lydrike till Frankrike under Napoleons bror Louis Napoleon (1806-1810) och till 1815 direkt styrt av Napoleon Bonaparte. I och med detta kom Holland att ligga i krig med England, vilket medförde att Indonesien erövrades av Brittiska Ostindiska kompaniet (1811-1816). Ambon erövrades av en engelsk flotta 1796, och 1801 föll Ternate för den engelska flottan. Vid freden i Amiens 1802 återlämnades alla holländska kolonier utom Ceylon och Kapkolonin, vilka fortsatte som engelska kolonier. Sumatra hölls av England 1814-1825. Sir Thomas Stamford Raffles utnämndes till generalguvernör över Java och därunder sorterande territorier. Han var målmedveten med egna ambitioner och lät den 28 januari 1819 landsätta en liten trupp på Malackahalvöns sydspets. Efter förhandlingar med den lokale sultanen, tilläts han grunda en (handels-)koloni, Singapore och

hissa Englands flagga där. Inom ett antal veckor kom tusentals malajiska och kinesiska köpmän att etablera sig på platsen.

Singapore var en utmärkt utgångspunkt för handeln med Kina, något som blev speciellt viktigt när denna blev mera omfattande efter Opiumkriget mellan England och Kina (1839-42). Som ett resultat av freden i Nanking 1842 avträdde Kina ön Hong Kong till England samt öppnade hamnarna Kanton, Amoy, Fuzhou, Ningbo och Shanghai för utrikeshandel.

Kryddmonopolet går förlorat

Dråpslaget mot det holländska kryddmonopolet blev upptäckten att kryddorna kunde odlas på andra håll i världen än deras naturliga växtplatser.

Driftiga engelsmän lät packa ett fartygs lastrum fullt av nejlike- och muskotfrön och segla detta till Bencoolen på Sumatras sydvästkust, en ort engelsmännen kallade Port Arthur. Det visade sig att kryddorna gick utmärkt att odla, och 1815 nådde den första lasten plantageodlade kryddor fram till Europa. Liknande experiment hade redan gjorts i Penang på Malackahalvön, etablerad 1786 som en hamn för pepparexport samt på Grenada i Västindien. Odlingen lyckades så pass bra att dessa orters export vid mitten av 1800-talet gjorde Banda rangen stridig om att vara ledande kryddexportör. En minst lika viktig insats för att bryta holländarnas kryddmonopol utfördes av fransmannen Pierre Poivre. Hans insats har varit så enastående att hans efternamn i franskspråkiga områden blivit synonymt med ordet för peppar.

Holländarnas dominans

Många har förundrats över att ett litet land som Holland lyckades utmanövrera konkurrenterna så totalt under mer än 100 år. En viktig del-förklaring verkar vara holländarnas dominans till havs. Denna kom sig av konstruktionen av en ny fartygstyp, fluytschip (flöjt) som såg dagens ljus 1595 och som var helt överlägsen portugisernas caraveller och spanjorernas galleoner.

Noter

- 1 Coins of the Crusader states p. 6.
- 2 The scents of Eden p. xix.
- 3 The scents of Eden p. 55.
- 4 Svensk Uppslagsbok, Magalhães.
- 5 The scents of Eden p. 60.
- 6 The scents of Eden p. 163.

Artikelförfattaren är mynthandlare från Nyköping, där han driver HB Myntinvest Corona.

Källor

Coins of the Cruzader states, Malloy, Preston, Seltman, 1994, Attic Books Ltd, New York, ISBN 0-915018-50-0.
The scents of Eden, Charles Corn, 1998, Charles Corn, ISBN 1-56836-249-8.
Svensk Uppslagsbok, Magalhães (1953).

Tips!

Läs gärna mer om Kryddöarna i *Muskotkriget. Striden om de ostindiska Kryddöarna*, av Giles Milton, utkommen på svenska 2001.

En ovanlig papperspollett från Kumla

I april 2003 kom ett trevligt brev till Kungl. Myntkabinettet med en gåva bestående av en papperspollett. Den är utgiven av Café Nordanskog och har texten: "Pant för tomglas / Vid återlämnande av tomglas samt denna kupong erhålles 10 öre". Detta café ägdes av givarens mor under 1930-talet och adressen den gången var Sportgatan 7 i Kumla.

Papperspolletten mäter 71x51 mm och färgen är brunbeige och med svart tryckt text. Just texten skulle kunna ange att det rör sig om ett pantkvitto, men alla som sysslar med polletter vet att gränsen mellan polletter och kvitton/biljetter är minst sagt oklar. Hur som helst måste det ha funnits många kaféer runt om i landet som hade motsvarande kvitton/polletter. De flesta av dessa efemära papper har nog förstörts eller förkommit. Därför måste man nog konstatera att de som fortfarande finns kvar ofta är mycket sällsynta eller till och med unika. IW

Papperspollett från Café Nordanskog i Kumla, 1930-talet.
Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.
Förminskad.

Inträdeskort till invigningen av Karl XII:s staty 1868

Det kan ofta vara svårt att avgöra gränserna för vad som är en pollett. Tag bara frågan om skillnaden respektive likheten mellan en pollett och en biljett. Båda har det gemensamt att de gäller som bevis för erlagd avgift. Ett inträdes- eller inbjudningskort är däremot endast ett bevis på att innehavaren har rätt att delta vid något särskilt evenemang. Så är fallet med ett kort från 1868.

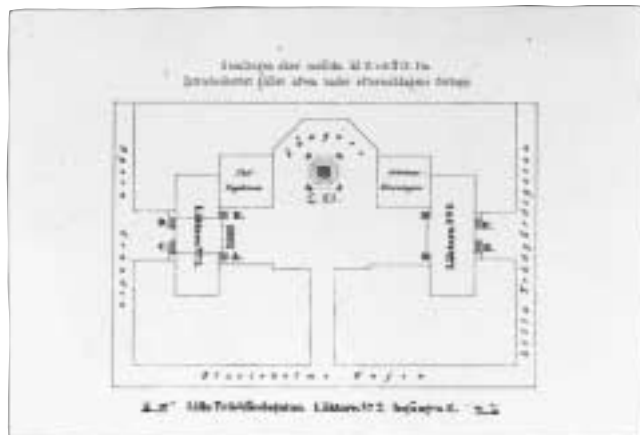
Den 30 november 1868 avtäcktes en staty över Karl XII, d.v.s. på dagen 150 år efter kungens död vid Fredrikshald. Skulptören Johan Peter Molin hade vunnit en pristävling som utlysts 1863 gällande en staty över hjältekungen. Han lyckades också få färdig statyn enligt plan. För gjutningen i brons svarade Georg Heroldt från Nürnberg. Fyra originalmörsare, tagna i slaget vid Neumünde 1701, omger statyn.

Det var många militärer som förfasade sig över resultatet. Molin hade ju gjort en staty där kungen stod barhuvad på marken! En soldat som uppträdde utomhus utan huvudbonad var otänkbart. Molin hade emellertid följt tävlingens instruktioner. Där hade nämligen bestämts att det skulle vara en "fotstaty" – ingen häst fick förekomma. Det ansågs också viktigt att kungens "ädla panna" skulle synas.

Platsen där statyn restes var i anslutning till Kungsträdgården i Stockholm. Se omslagsbilden. Det var här som palatset Makalös hade stått. Tyvärr brann Makalös 1825. Under fyrtio år var tomten obebyggd, men 1866 utnyttjades marken till Konst- och industriutställningen.

Till invigningen den 30 november 1868 planerade man att bygga två åhörareläktare på båda sidor om statyn. Bakom statyn skulle sångare stå uppställda och omedelbart vid sidorna om statyn skulle finnas skolungdomar och en arbetarförening. Den stora allmänheten däremot var inte inräknad. Detta skapade stora protester och t.o.m. kravaller. För att lugna folket byggdes en extra läktare bakom statyn. Det kostade emellertid pengar att få en sittplats och biljetterna var svårsålda.

När allt lugnade sig kunde festligheterna starta. Militären paraderade vid platsen och prins Oscar, sedermera Oscar II, har i ett brev till en vän skildrat avtäckningen av statyn

Inträdeskort till invigningen av Karl XII:s staty i Kungsträdgården, Stockholm (inv.nr 102 707:65). Foto: Jan Eve Olsson, RAÄ. Förminskat.

och de känslor som han hade: *Jag satt alldeles framför statyn till häst, kommenderande paraden, och sabeln sänktes oemotståndligt av den djupaste vördnadskänsla. Jag kände i varje fiber att jag var svensk!*

Helt klart var statyn mycket populär bland den stora allmänheten. Under 1800-talet hade en omsvängning skett i synen på Karl XII. Från att ha varit tämligen impopulär kom han att framstå som en nationalhjärte och en symbol för det svenska.

Det fanns även ytterligare inslag av dramatik kring festligheterna kring invigningen. Den mycket populäre författaren August Blanche gick i spetsen för en studentprocession som var på väg till statyn. Han drabbades av hjärtslag och segnade ner på Drottninggatan, och fördes in på apoteket där han dog.

Inträdeskortet har beige-brun färg på vitt papper; svart tryck. På ett band med omslingrande lagerkvistar finns texten: INTRÄDESKORT.

Därunder finns texten: *Den 30 Nov. / 1868. Lagerkransen hålls samman av en rund, krönt vapensköld med de svenska tre kronorna. Placerad direkt framför vapenskölden finns monogrammet C XII. Vapenskölden vaktas av två liggande, gladlynta krönta lejon. Kortets baksida visar en planritning över statyns placering och festplatsen. Här finns också anvisningar för tider och vilken läktare som gällde för kortinnehavaren.*

Kortet har signaturen C. S. H. Det är tryckt hos Th. A. Lundquist & Co.

IW

Rättelse

Bildtexten på s. 141 i förra numret ska vara:

Olofströms Hembygdsförenings ordförande Jonny Karlsson, Reidar Andersson samt mynthandlarna Kurt Hallström och Christian Hamrin. Foto Tore Gillberg, *Sydöstran*.

Red.

Målmästare Hallgren, friherre Stiernstedt och plåtmynten

I samband med att Jonas Hallenberg år 1803 såsom nyutnämnd riksantikvarie och garde des médailles övertog ansvaret för Kungl. Myntkabinetet, så inventerades detsamma. Förutom att samlingarna befanns vara i stor ordning samt förvarade i ett rum där "man besvärades af en ganska fuktig och osund luft", får det anses vara anmärkningsvärt att plåtmyntens representation inskränkte sig till en ospecificerad 2-daler samt en 8-schilling från Wismars belägring 1715.¹

Plåtmynten hade varit styvmoderligt behandlade av Myntkabinetets ansvariga ända sedan Carl Reinhold Berchs tid. Han hade visserligen år 1767 utgivit en "Afhandling om Plåtmyntningen i Sverige"², men förbigick dessa mynt med tystnad när han sex år senare publicerade sin *Beskrifning öfver svenska mynt och Kongl. skåde-penningar*. Redan 1753 hade dock Berch i en skrift uttryckt sitt tvivel om huruvida plåtarna skulle "heta penningar, och icke en vara, som är stämplad till bevis, at Konungen deraf fått sin tull."³

Hallenberg såg sig därför föranledd att år 1811 för KMK:s räkning förvärva elva plåtar, bl.a. en 8-daler sm 1663,⁴ för att åtminstone skapa en början till en samling av detta säregna, men för Sverige så typiska myntslag.

Bland de privata samlarna synes intresset för plåtmynten på sina håll ha varit större. Gustaf Classon Rå-lamb (1675-1750), vars samling förvärvades av Riksbanken efter hans död, ägde till exempel en del sällsynta plåtmynt, bl.a. en 10-daler sm 1644. Även den av Carl Ehrenpreus (1692-1760) skapade samlingen, vilken köptes av Uppsala universitet och bildade stammen till dess förnämliga myntkabinett, innehöll ett representativt urval av plåtar.

På västkusten fanns ett par entusiastiska samlare vid slutet av 1700-talet, vilkas intressen även omfattade plåtmynt. Johan Frans Podolijn (1739-1784), vars samling såldes på auktion i Göteborg 1786, ägde 58 plåtar varav en 10-daler sm.⁵ Måhända ropades det sistnämnda myntet in av överinspektören vid Sjötullkammaren i Göteborg, Jonas Norn (1719-1795). När general Francisco de Miranda den 27/11 1787 besökte Norn förevisades nämligen en "stor och mycket komplett samling sven-

ska mynt och medaljer ... Han visade oss också plåtmynt av koppar. Det som var värt en plåt [= 2 daler sm], var mycket tungt, andra hade ett värde på 5 plåtar [= 10 daler sm]. Jag kunde knappt bära det", kommenterade Miranda.⁶

Vår nationalsamlings kollektion av plåtar förökades långsamt under 1800-talets första hälft. Jordfynden var sparsamma⁷ och förvärv på den öppna marknaden synes inte ha gjorts alltför ofta.

Det skulle dröja till år 1852 innan Kungl. Myntkabinetet fick möjligheten till ett större tillskott av plåtar på ett bräde. Detta år avled nämligen målmästare Johan August Hallgren i Stockholm, vilken uppenbarligen tillhörde de verkligt betydande pionjärerna inom plåtmyntssamlandet. Det har inte gått att få fram några uppgifter om honom annat än att han även samlade på böcker och gravyrer.⁸ Han förekommer också i KMK:s protokoll i samband med ett byte år 1850,⁹ men i övrigt får hans hopbragda samling tala för sig själv.

Efter Hallgrens död erbjöd änkan Myntkabinetet att köpa de efterlämnade plåtmynten till ett pris av 488 riksdaler banko, "räknatt efter 1 Rd. 16 sk. för hvarje skålpund". De 94 mynten är mycket prydligt förtecknade i ett brev på fem sidor.¹⁰ Längst ner på sista sidan har någon, antagligen Bror Emil Hildebrands assistent Wilhelm Pettersson,¹¹ noterat: "För K. Myntkabinetets samling behövas häraf 61 st., hvaribland erhållas 22 nya typer som hittills saknats".

Även om Hallgrens samling trots sin relativa litenhet innehöll en rad sällsynheter, får det väl anses som högst anmärkningsvärt att inte mindre än 61 av de 94 mynten saknades i KMK:s samling. Förvärvet innebar således att Myntkabinetet fick en välbehövlig "grundplåt" till sin kollektion av dessa präglingar.

Hallgrens samling innehöll åtminstone fem mynt som vid 1800-talets mitt betraktades såsom unika: 2 daler sm 1654 och 1664; 1 daler sm 1672 och 1673 samt 8 daler sm 1682. Det sistnämnda – i praktiskick – är än idag det enda kända exemplaret.¹²

När Hallgren började samla plåtmynt fanns emellertid ingen litteratur i ämnet, förutom Berchs tidigare nämnda uppsats (samt ytterligare ett par skrifter av begränsat värde).¹³ Det gällde speciellt för den som önskade få reda på uppgifter om valörer och kända årtal. Detta måste ju ha varit antingen spännande eller frustrerande, beroende på hur man som

Samlaren och amatörforskaren, friherre August Wilhelm Stiernstedt (1812-80).

Han var Svenska Numismatiska Föreningens ordförande 1873-80. Okänd fotograf.

samlare såg på frånvaron av information.

Det gällde också att veta var och hur man skulle få tag i plåtmynt. Några mynthandlare fanns ju inte och auktionerna var sparsamt förekommande. En källa till plåtar var dock kopparslagarna. Edvin Rudgren, som tillhörde det sena 1800-talets kopparmyntsamlare, erinrade sig med grämlse de massor av plåtmynt, som lassvis inkördes till kopparslagare Pettersson vid Vallgatan i Göteborg, i vilkens gård Rudgren hade sin bostad. Plåtarna kom inte bara från Göteborg, utan även från Borås, Ulricehamn och andra håll. Allt omsmidde till kopparkärl.¹⁴

Vid tiden för Hallgrens bortgång fanns det emellertid en numismatiker som beslutat sig för att en gång för alla tydliggöra plåtmyntens roll i den svenska mynthistorien och samtidigt inventera beståndet av kända exemplar. Denne samlare och amatörforskare var friherre August Wilhelm Stiernstedt (1812-1880).

Han genomförde en grundlig genomgång av såväl det tryckta som det opublicerade källmaterialet, varav det senare till största delen befann sig i det av forskningen tämligen outnyttjade Kammararkivet.

År 1857 inkom således till Kungl. Vitterhets Historie och Antikvettsakademien en tävlingsskrift med titeln "Om kopparmyntningen i Sve-

rige under sjuttonde seklet". Såsom brukligt var, förblev författaren anonym intill dess Akademiens ledamöter gjort sin bedömning av arbetet. Sekreteraren Bror Emil Hildebrand utsågs jämte Johan Henric Schröder (bl.a. föreståndare för myntkabinetet i Uppsala) och riksarkivarien J. J. Nordström att särskilt granska tävlingskriftens innehåll.

Den 10/3 1857 föredrogs ärendet vid Akademiens sammanträde.¹⁵ Schröder tillstyrkte belöning med Akademiens högsta pris, bl.a. då "den till alla delar noggranna beskrifningen af sjelfva plåtmyntet i synnerhet förtjena uppmärksamhet".

Schröder kunde dock inte avhålla sig från att rikta skarp kritik mot Berchs inställning till plåtmynten. "[Tävlingskriften] är af så mycket mera värde, som den kan blifva ett supplement till Berch, hwilken, besynnerligt nog, icke fästade något afseende på denna del af Svenska Myntet, som under XVII^{de} och början af XVIII^{de} århundradet tager ett icke ovigtigt rum i vårt penningväsendes Historia." Detta irriterade Schröder, då ju avsikten var att Berchs myntbeskrivning, som år 1773 utgavs på Uppsalaakademiens bekostnad, skulle "tjena till ett slags Inventarium öfver [dess] Cabinet, der redan då svenska plåtmyntet var med möjligaste fullständighet representeradt."

Hildebrands långa och utförliga motivering uttryckte likartade åsikter. Bland annat konstaterade han att "i olikhet med sina föregångare, har [författaren] bland Sveriges mynt upptagit plåtmynten, om hvilka Berch visserligen skrifvit en förtjenstfull afhandling, men som långtifrån fullständigt utredt dessa mynts historia, och som icke förmått tillräckligt fasta samlares och Myntbeskrifvares, icke ens den närvarande författarens [d.v.s. Hildebrands] egen, uppmärksamhet på denna för vårt fädernesland egendomliga myntsort." Avslutningsvis röstade Hildebrand för en belöning med Akademiens guldmedalj, dock med önskan om att författaren skulle utarbeta en fortsättning "till närvarande tid"; framställningen slutade ju med Karl XI.

Hildebrand medgav således att till och med han själv försummat att uppmärksamma plåtmyntens verkliga betydelse i den svenska mynthistorien. Denna hans åsikt stod dock i kontrast till vad han hade uttryckt i ett brev till C. J. Thomsen året innan.

Just Stiernstedt hade nämligen erbjudit Den Kgl. Mønt- och Medail-

Karl XII, Avesta, 1 daler sm 1715. Ur Sven Svenssons samling.
Foto Nils Lagergren, ATA.

lesamling att köpa en 8-dalersplåt. Hildebrand tyckte inte om "att en dylik pièce" skulle hamna där, eftersom den skulle bli "framlagd som ett monstrum". Alla tyskar och fransmän som såg den, skulle "komma att skrifva långa och dumma historier om barbariet i Sverige, der man kunnat begagna sådant mynt". Hildebrand nämnde också för Thomsen att han "för några år sedan inköpt en mycket stor privatsamling af dylika plåtar", d.v.s. Hallgrens, och att han ökade den så ofta tillfälle erbjöds. "Men jag visar samlingen endast för svenskar" framhöll Hildebrand för sin kollega.¹⁶

Trots Schröders och Hildebrands positiva utlåtanden kom Akademien inte till något beslut om prisbelöning. Nordström röstade visserligen för en sådan, men med reservation att han "funnit åtskilligt att anmärka mot tävlingskriftens inledning, så väl i afseende på innehåll som form." Resultatet blev att skriften fick cirkulera bland Akademiens ledamöter inför nästa sammanträde.

Den 19/3 upptogs ärendet till behandling igen.¹⁷ Diskussionerna ledde till något så ovanligt som en votering i ärendet. Med minsta möjliga marginal, sex röster mot fem, beslöt Akademien att tilldela författaren sitt stora pris, en guldmedalj till 26 dukaters vikt. Det skedde emellertid "med uttryckt önskan, att inlednin-

gen måtte i vissa delar omarbetas och hufvudarbetet fortsättas in till närvarande tid".

Stiernstedt tillmötesgick Akademiens önskemål, som det tryckta slutresultatet ju utvisar. Det dröjde dock till 1863 innan arbetet *Om kopparmyntningen i Sverige och dess utländska besittningar* utkom såsom del 23 i Vitterhetsakademiens handlingar; myntbeskrivningen publicerades separat följande år.¹⁸

Vid omarbetningen av tävlingskriften fick Hildebrand rycka in. Han klagade därvidlag över att Stiernstedt "förde en trubbig penna", vilket medförde mycket extraarbete för hans del i samband med tryckningen.¹⁹

Med ålderns rätt

kan jag tänka mig att
skiljas från rariteterna, och annat,
i min myntsamling.

Sten Törngren
Föreningsgatan 45
211 52 Malmö
Tel. 040-799 89

Omarbetningen har satt sina spår; inledningen av Stiernstedts arbete ger ett visst intryck av planlöshet, som antagligen kommer sig av att den kortats ned. Fortsättningen, d.v.s. mynthistorien, var dock revolutionerande för sin tid; än idag får verket betraktas såsom ett av de grundläggande i ämnet. Myntbeskrivningen ledde dessutom till ett uppsving i intresset för såväl plåtmynten som kopparskiltjemynten.

Plåtarna hade med andra ord, sent omsider, tack vare Stiernstedt intagit sin rättmätiga plats i Sveriges mynthistoria.

Bengt Hemmingsson

Noter

- ¹ J. Hallenberg: *Berättelse om Svenska Kongliga Mynt-Cabinetet* etc. (Sthlm 1804) s. 255f.
- ² Tryckt i C. C. Gjörwells *Swenska Magazinet*; band 1, del 3 s. 163-184, 209-222.
- ³ C. R. Berch: *Tal om svenska myntets ålder* (Sthlm 1753) s. 34.
- ⁴ SHM-KMK inv.nr 397A.
- ⁵ *Förteckning på åtskilliga mynt och medaljer af Afledne Herr Joh. Fr. Podolins Samling, som kommer i genom Auction at försäljas i Göteborg* (Gbg 1786) s. 8.
- ⁶ *Miranda i Sverige och Norge 1787. General Francisco de Mirandas dagbok från hans resa september – december 1787*; övers. av S. Rydén (Sthlm 1950) s. 227. Norns samling såldes – antagligen via Daniel Nescher – till Carl Bonde på Ericsberg.
- ⁷ Jfr. J. G. Liljegen: Strödda anteckningar om Fynd i Svensk Jord, med en dertill hörande Förteckning (*Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Acaemiens handlingar 13*, Sthlm 1830) som går t.o.m. år 1829; under vilken tid inte ett enda plåtmynt hembjöd till inlösen såsom jordfynd.
- ⁸ Hallgrens "efterlämnade värderika samling af Böcker, Gravyr- och Praktverk"

m.m. såldes den 4/5 1853 och följande dag på Stockholms bokauktionskamraren. Den tryckta katalogen omfattar 781 nr, däribland ett exemplar av 1691 års upplaga av Brenners myntbeskrivning, jämte ett drygt femtiotal andra numismatiska böcker.

- ⁹ SHM-KMK inv.nr 1573. Hallgren bytte till sig en 2 daler sm i kanonmetall mot en 2 daler sm 1717 och en 1 daler sm 1748 från Huså.
- ¹⁰ Se volymen "Bilagor till Hildebrands inventarium no 375-2012 åren 1803-1853" i KMK, inv.nr. 1828.
- ¹¹ Vänligen påpekat av Ian Wiséhn; betr. personalen vid KMK under 1850-talet, se Wiséhns uppsats i *NNUM 1987:3*, "Dansören Pettersson, Klemming och Kungl. Myntkabinetet".
- ¹² B. Tingström: *Plate Money. The world's largest currency.* (Sthlm 1986) s. 223.
- ¹³ B. M. Morin: *Historia preparationis nummorum in Svecia aereorum formae quadratae grandioris* (Uppsala 1717) och "Handlingar om plåtmyntet i Sverige", tr. i Svenska Archivum, utg. av Samuel Loenbom (Sthlm 1766).
- ¹⁴ Se myntsamlaren Adolf Lorentz Anderssons minnesanteckningar i Vitterhetsakademiens arkiv / Antikvarisk – topografiska arkivet (ATA), Stockholm.
- ¹⁵ KVHAA:s protokoll 1857 10/3 § 49; jämte bilagda utlåtanden. Vitterhetsakademiens arkiv (ATA).
- ¹⁶ I. Wiséhn: C. J. Thomsen och B. E. Hildebrand 1838-1865 (Christian Jürgensen Thomsen 1788-29, december – 1988; *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1988*) s. 121.
- ¹⁷ KVHAA:s protokoll 1857 19/3 § 57 (ATA).
- ¹⁸ KVHAA:s handlingar del 24:4 (Sthlm 1864).
- ¹⁹ M. L. Bachman: *Studier i Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens historia* (KVHAA:s handlingar, historiska serien 14, Sthlm 1969) s. 131f. not 161. □

En sax vid betalning – några inblickar i vardagsekonomi i revolutionens Moskva

"Var finns min sax? Jag kan inte gå till marknaden utan saxen!"

Året 1918 var i grunden omvälvande för människorna som bodde i Moskva. Oktoberrevolutionen 1917 var genomförd och nu skulle alla revolutionära mål förverkligas. Bolsjevikerens motto var: "all makt åt sovjeterna, jorden åt bönderna, fred åt folken och bröd åt de hungrande". Hela samhället skulle förändras samtidigt som de nya ledarna hade fiender både innanför och utanför landets gränser.

Vanliga människor försökte nog mest överleva och anpassa sig. Många aristokrater och borgerliga flyttade eller ville flytta utomlands. För de flesta var detta dock omöjligt. I Moskva 1918 fanns det fortfarande affärer och marknader, men det var högst osäkert om man kunde köpa det man planerat att inhandla. Männskor köpte den mat som fanns. Några nya kläder fanns inte att tillgå utan man hade de som man köpt innan revolutionen. De kläder i garderoben som inte var helt nödvändiga användes i den byteshandel som började växa fram. Faktum var att klädesplagg var mer accepterade vid betalningar än de sedlar som fanns. Byteshandeln skedde vanligen på marknaderna eller inom bekantskapskretsen.

År 1918 tillät fortfarande bolsjevikerna att mindre affärer och marknader fick finnas. Detta mest för att man ännu inte hade några egna alternativ för att föda folket. Många familjer hade hamstrat mat under Aleksandr Kerenskij (1881-1970, ministerpresident fram t.o.m. oktober 1917) sista tid vid makten. Detta gjorde att de inte tvingades ut så ofta för att köpa mat när gatustrider pågick runt om i staden. Men till slut tog förråden slut. Priserna steg och livet blev svårt att leva. Det pågick också stora omflyttningar av människor och i centrala Moskva var det mycket trångt på gatorna. Samtidigt hade Moskva blivit huvudstad, och det var därifrån som landet skulle styras.

Snart vände befolkningsutvecklingen i Moskva. Människor som hungrade vände tillbaka till de byar som de en gång kommit från. Befolk-

Strandbergs Mynt

&
Aktiesamlaren AB

köper och säljer

Mynt, sedlar, ordnar, medaljer, aktiebrev
äldre handlingar m.m.
charta sigillata, fornsaker m.m.

Se vår hemsida

www.aktiesamlaren-bjb.se

Arsenalsgatan 6, Box 7377, 103 91 Stockholm
Tel: 08-611 01 10, Fax: 08-611 32 95

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46

Box 5132 102 43 Stockholm
Tel 08/662 62 61 - Fax 08/661 62 13

KÖPER • SÄLJER • VÄRDERAR
MYNT • SEDLAR • MEDALJER
ORDNAR

*Medlem av Sveriges
Mynthandlares Förening*

Ovan: Bolsjevikernas kupongliknande sedlar med hammaren och skären.
Nedan: "Frimärkspengar" från tiden före oktoberrevolutionen. Foto Jan Eve Olsson.

ningen i Moskva minskade: år 1917 – 1 852 000, 1918 – 1 685 000 och 1920 – 1 120 000. Alla banker stängdes och tillgångarna tillfördes staten. Alla bankfack öppnades och det som fanns där konfiskerades. Nästan alla familjer fick hembesök av den nyinrättade hemliga polisen, tjeikan. Allt som var dyrbart övergick i statens ägo och man tvingades dela lägenhet med helt okända människor.

Bolsjevikerna ville avskaffa pengar. Så t.ex. beslutades att spårvagnsresorna skulle vara gratis, men detta hade ingen praktisk betydelse eftersom det nästan inte fanns några fungerande spårvagnar. Om någon av det fåtal spårvagnar som fortfarande gick i trafik dök upp, var den redan till bristningsgränsen fylld och mängder med människor försökte hålla sig fast på utsidan. Frimärken avskaffades också, men endast hälften av alla brev som postades i Moskva till en adress inom Moskvaområdet kom fram. Endast någon procent av breven som skulle till andra platser nådde sina adressater. En orsak var naturligtvis det pågående kriget mellan röda och vita styrkor.

Tanken att avskaffa pengarna varade inte så länge. Bolsjevikerna tryckte nya kupongliknande sedlar. En del hade fortfarande de gamla symbolerna, medan andra hade hammaren och skären som främsta motiv. Det fanns också "frimärkspengar" kvar från tiden före oktoberrevolutionen.

De såg ut som vanliga frimärken med tandning men var gjorda av extra kraftigt papper. På baksidan finns den kejsrerliga örnen och en text som förkunnade att detta var giltigt betalningsmedel. De hade införts som ersättning för småmynten som ersvunnit ur cirkulationen. Dessa "frimärkspengar" hade valörerna 10 och 20 kopek och var därmed tämligen värdelösa.

Den 3 juni 1942 publicerades denna teckning under rubriken Namn och Nytt i Dagens Nyheter. Under andra världskriget hade vi då som bekant i Sverige och annorstädes ransoneringskuponger som också krävde sax vid hanteringen.

De nya bolsjeviksedlarna liknade som sagt mest kuponger och de var tryckta i ark. Det var också i form av ark som de utbetalades i löner etc. De som tog sig ut på stan hade med sig hela eller delar av dessa sedelark. Vanligen hade de som satt i affärernas kassor saxar som de kunde klippa i arken så att det blev rätt betalning. De flesta privatpersoner vågade inte klippa ut sedlarna hemma, eftersom dessa var så små att de med lätthet skulle kunna tappas bort. Därför var det vanligt att man hade med sig en egen sax när man gick ut för att handla.

Många av de uppgifter som lämnas i denna artikel har hämtats från en bok författad av R.O.G. Urch och heter "We Generally Shoot Englishmen" – An English Schoolmaster's Five Years of Mild Adventure in Moscow (1915-20), London 1936. Författaren var gymnasielärare i engelska. Tillsammans med sin hustru och två barn (födda 1911 respektive 1914) blev han vittne till ett land i total förändring. Efter många äventyr blev familjen utväxlad till väst i mars 1920. Från Finland kunde de sedan ta sig hem till England.

IW

KÖPES! Myntkontakt nr 5, maj 1973.
Frédéric Elfver, 070-224 88 19.
E-post: frederic.elfver@ark.su.se

Flera provtryck och ett par förslagsritningar – Föreningsbanken i Finland 1866

I en kejserlig resolution av den 21 november 1866 bestämdes det att Föreningsbanken i Finland skulle få ge ut egna sedlar. Dessa skulle cirkulera, från 1867, parallellt med sedlarna från Finlands Bank. Man gav ut sedlar i valörerna 15, 25 och 100 mark – alla är idag mycket sällsynta. Det är därför glädjande att Kungl. Myntkabinettet äger provtryck över dessa sedlars fram- och baksidor. Dessutom finns det två förslagsritningar (fram- och baksidor) i original på valören 100 mark. Troligen är även dessa ritade omkring 1866, men de fullföljdes aldrig till att bli en tryckt sedel.

Provtrycken och förslaget är kopplade till ett augustimöte 1866 som bankens förvaltningsråd kallat till. På mötet skulle man bl.a. studera sedelskisser som dels professor Jonas Ständers Banks Tryckeri i Stockholm, dels Finska Litteratursällskapets Tryckeri utarbetat. Det blev det finska tryckeriet som fick beställningen.

Föreningsbanken i Finland startade sin verksamhet 21 maj 1862 och man hade märkligt nog huvudkontoret inne i Riddarhuset i Helsingfors. Banken fick snabbt filialer i tio städer.

För en modern betraktare upplevs sedlarna som mycket vackra, om än något annorlunda till utformningen. Framst gäller detta vinjetternas bildval. Det kan även tyckas vara märkligt att sedlarna har text på flera språk: svenska, ryska, finska, engelska, tyska och franska.

Provtrycken och förslagen ingår i Jonas Baggés efterlämnade arkiv som tillhör Antikvarisk-topografiska arkivet och som numera förvaras i Kungl. Myntkabinettet.

Ian Wiséhn

Litteratur

Borg, E., *Rahan väärtilä*. Jyväskylä 1980.

Granfelt, G., *Förenings-Banken i Finland 1862-1912*. Helsingfors 1912.

Kajantie, A. & Kivialho, K., *Inhemska sedeltyper i Finland 1809-1951*. Helsingfors 1952.

Nyström, H., *Föreningsbankens i Finland sedlar åren 1866-1892*. Helsingfors 1976.

Pick, A., *Standard Catalog of World Paper Money. Specialized Issues*. Vol 1. Iola 1991.

Föreningsbanken i Finland, 15 mark, 1867. Provtryck. Baksidan visar inom en oval ring två sammanslagna händer.

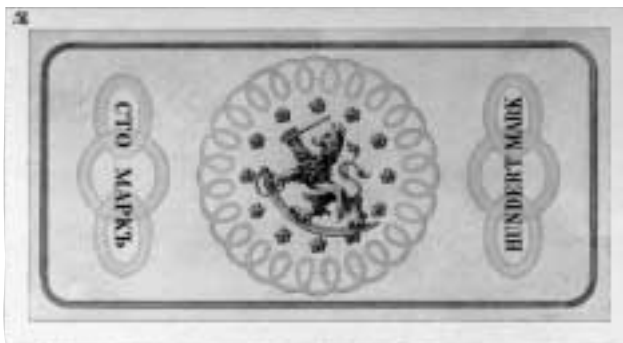

Föreningsbanken i Finland, 25 mark, 1867. Provtryck. På baksidan finns bl.a. en avbildning av en bikupa – symbol för flit.

Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.

Föreningsbanken i Finland, 100 mark, 1867. Provtryck.
Merkurius – handels symbol finns på baksidan.

Föreningsbanken i Finland, 100 mark, ca 1866-67. Sedelförslag i original.
Möjligan kan det vara så att dessa förslag underkändes på grund av att Finlands
vapen förekommer på båda sidor. Kanske var det så att en privatbank inte fick
ståta med nationella symboler som endast borde förbehållas Finlands Bank. □

Något om den Rosenqvistska förfalskningen

I London finns en svensk församling – Ulrika Eleonora. I församlingens kyrkolängd finns många uppgifter om säregna levnadsöden. Så t.ex. under året 1843 finns följande nedtecknat:

Fredrik Leonard Rosenqvist af Åkershult, Handelsbokhållare, f.d. kapt. född i Kuggum vid Helsingfors 9/11 1784. Kom till London 1842. Familj uti Sverige.

Efter att på mångfaldigt sätt hafva legat kyrkan och församl. till last, öppnades för Rosenqvist en subskription af Pastor för att befördra hans öfverflyttning till Finland. Men ankommen till Hamburg blef han arresterad för en betydlig förfalskning af Ystads Privatbanks sedlar. Rosenqvist gjorde sig känd för en i alla afseenden dålig och afskyvärd menniska.

Rosenqvist anlände till London 1842 och tillsammans med två medhjälpare lyckades de skaffa fram sedelpapper med Skånska Privatbankens vattenstämpel. Själva tryckningen skulle en litograf i Hamburg utföra. Sedlarna skulle alla ha valören 10 riksdaler banko. Utpräglingen skulle ske i samband med ett lotteri. Ca 5 000 sedlar varannan månad skulle därmed komma ut på marknaden. Den tyske litografen var inte införstådd med falsarierna. Det var också denne som gjorde en anmälan till polisen. Rosenqvist och hans kumpar arresterades och rannsakades i Hamburg.

Skånska Privatbanken sände sin ombudsman till Hamburg för att biträda vid rättegången. Denna affär kom olyckligt för banken som därmed förlorade en hel del förtroende. Det dröjde innan man visste om några falska sedlar kommit ut i cirkulationen. Dessutom tog det tid innan man kom åt restlagret av sedelpapper och formarna till vattenstämpelein m.m. som fanns hos den engelske tillverkaren.

Skånska Privatbankens sedlar cirkulerade i stor omfattning i Danmark, främst i Köpenhamn. Troligen hade det varit ganska enkelt för Rosenqvist att sprida sina falska sedlar i utlandet. Men några Rosenqvistska sedlar lär inte ha kommit ut bland allmänheten. IW

Otryckt källa

Ulrika Eleonora församling, London. Kyrkolängden för åren 1834-60.

Litteratur

Kock, K.: *Skånska Privatbanken. Minnesskrift*, s. 134 f. Stockholm 1931. □

Kungl Vitterhets- akademien 250 år 1753 – 2003

Våren 2003, närmare bestämt den 20 mars, firade Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien – som den heter efter sitt ”omgrundande” 1786 genom Gustav III – sitt tvåhundraftioårsjubileum sedan det ursprungliga instiftandet 1753, som skedde på initiativ av drottning Lovisa Ulrika. Högtidligheten ägde denna gång rum i Rikssalen på Stockholms slott i närvaro av kungafamiljen (H M Konungen är Akademiens Höge Beskyddare). En särskild utställning om drottningen hade arrangerats i Bernadotte-biblioteket; den stod kvar över sommaren.

Vid den efterföljande banketten i Stadshuset utdelades en minnesmedalj i silver – kungaparet fick den i guld – skapad av professorn i skulptur vid Konsthögskolan Sivert Lindblom (född 1931). Han är välkänd för de flesta genom konst i det centrala Stockholm – Fersenska palatsets gård, Blasieholmstorg, Kungsträdgården, Sergels torg (Sergelmonumentet) m.fl. – men också utsmyckningar i Lund, Malmö och Uppsala. På vårt område kan nämnas den medalj han gjorde åt Ingenjörsvetenskapsakademien över arkitekten Gunnar Asplund. Sivert Lindblom har också suttit för Konstakademien i Erik Lindbergs stipendiefond för medaljkonst, varom det stått en del i denna tidning.

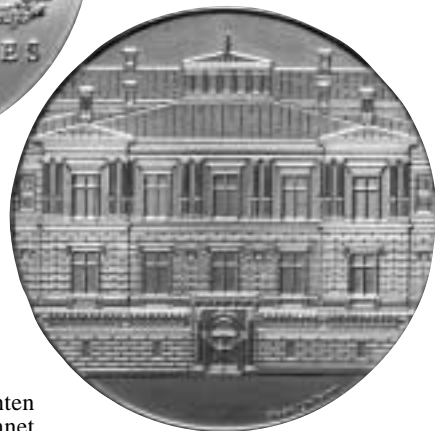
Medaljen har slagits i två exemplar i guld (18 karat) med en vikt av 110 g och 400 exemplar i silver (925/1000) till en vikt av ca 92-95 g. Den mäter 56 mm i diameter. Silverpräglingen är något tjockare än den i guld. Arbetet har utförts av AB Sporrons fabrik i Ekenäs, Finland. Beskrivningen blir som följer:

Åtsida: REGIA / ACADEMIA / LITTERARVM / HISTORIAE / ANTIQVITATVM (= Kungl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien), varunder de tre kransarna, Akademiens symbol, följda av SEMPER VIRIDES (= alltid grönskande) och därunder årtalen MDCCLIII – MMIII.

Frånsida: Akademiens byggnad, det Rettigiska huset vid Villagatan 3 i

Foto: Gabriel Hildebrand.

Stockholm, varunder längs kanten något till vänster konstnärsnamnet SIVERT LINDBLOM.

Rand: Slät med inslagna stämplrar.

Det har påpekats av Akademien, att kransarna, som går tillbaka på Franska Akademiens förebilder från 1600-talet, har gjorts ganska yviga för att anknyta till den latinska devisen. Det Rettigiska huset, dit Akademien flyttade i början av 1970-talet, är utfört efter förslag av arkitekten Axel Kumlien och konstnären har följt hans originalritning. För inskriften svarade Akademiens inskriftskommitté med professorerna Birger Bergh och Stig Strömholm i samarbete med Sten Åke Nilsson (den sistnämnde publicerar medaljen i Akademiens nyss utkomna årsbok).

LLt

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmärken

Öppetider
Vardagar 10.00 – 18.00
Lördagar 10.00 – 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
Fax. 08-411 52 23

Pressklipp

Barn gör skattfynd

Två små pojkar hittade en ”skattkista” i skogen i Hässelby. En låda med mynt och papper låg i en dunge och upptäcktes när de lekte. De tog en näve mynt och knatade hem till föräldrarna för att visa upp. I lådan fanns också papper som talade om var kassaskrinet kom ifrån, nämligen en rånad videobutik i närheten.

Personalen i videobutiken blev förstås glad när skrinet kom till rätta. Som tack fick barnen fylla varsin påse med godis, så mycket de ville ha. Detta hände i början av augusti i år och berättelsen är hämtad från tidningen *Stockholm City* den 14/8-03.

I slutet av samma månad fann några barn i Mjölby en mystisk spargris när de lekte kurragömma. Eftermiddagsutflykten upp till skogen vid vatentornet blev plötsligt väldigt spännande. En blå och grann spargris fullmatad med pengar stod plötsligt framför dem. ”Grisen var jättetung, vi kikade i den och såg att det var massor av pengar i magen”, berättar pojkarna.

Grisen hamnade hos polisen och eftersom det var minst 1 500 kronor i bössan kan barnen räkna med 150 kr i hittelön. Detta klipp är hämtat ur *Aftonbladet* den 27/8 2003.

MGL

”Inga Schaber”

har förslagsställaren till vidstående sedel ordvitsat med. Schaber betyder ju som bekant pengar, eller egentligen en rikedom av sådana, och benämningen är känd sedan 1840-talet. Uttrycket kan komma av tyskans *haben* = att äga, eller av jiddisch *schaben* med samma betydelse.

Kanske var tecknaren i avsaknad av eget större kapital. I alla fall så önskade han/hon (?) sig uppenbarligen sedlar med utrymme för önskad valör. Damen som just kliver in i medaljongen heter Inga Schaber. Men så tjuvig som hon är – med örhängen, halsband och den lilla aftonväskan i handen – verkar hon verkligen inte lida brist på schaber. Namnet har också leks med i ett kortspel, *Grönbergsspelet*. Detta är ett penningsspel från 1900-talets början med aktier och aktiefamiljer, där en av dessa heter ”von Schaber”. En annan av familjerna heter ”von Kofving” o.s.v.

Teckningen var införd i Stockholms Tidningen den 9 februari 1937.

Mannen i profil under SVERGES RIKSBANK verkar bekant liksom namnteckningen. Förslagsställaren har lånat Albert Engströms signatur, vilket inte tidningen har någon kommentar till alls.

I den lilla serie under året där jag presenterat ”vanligt folks” olika förslag till nya sedlar 1937 har vi ju sett många fantasifulla teckningar. Men även idag leks det med tankar kring nya egna valutor. Det finns t.ex. en webbsida – www.noney.net – vari konstnären Obadiah Eelcut skapat en egen valuta, noney, där varje handgjord sedel är värd så mycket som man önskar och behöver. Om detta har Maja Aase i kåserande ordalag berättat i tidningen Metro den 27/9 i år. I analog med valutan noney föreslår hon också en något lekfullare ”nejro” som svenskt alternativ till ”dyster-euro”...

MGL

Föreningar

Stockholms Myntklubb

sammanträder förmiddagar
och kvällar.

Information

Jackie Hansén, ordf., 08-19 88 50

Carl-Axel Lindblom, v. ordf.,
08-10 41 75

Åke Josefsson, sekr., 08-530 380 74,
ake.josefsson@folkbildning.net

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Vasagatan 42

111 20 STOCKHOLM

TEL 08-411 08 07

Svenska och skandinaviska mynt
och sedlar.

Stor sortering av utländska
jubileumsmünt, årsset samt småmynt.
Euro-utgåvor, polletter och medaljer.

Prislistor gratis.

NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Box 4, 761 21 Norrtälje

Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

INTERNETADRESS:

<http://www.nmh-mynt.a.se>

Nya mynt

Foto:
Myntverket.

Carl XVI Gustaf 30 år på tronen

Den 15 september 2003 var det 30 år sedan kung Carl XVI Gustaf efterträdde sin farfar Gustaf VI Adolf. Liksom vid tidigare regeringsjubileer kommer det att utges minnesmynt, enligt beslut av Sveriges Riksbank. De har modellerats av Ernst Nordin, Årsta, och slås av Myntverket / Nordic Coin AB i Eskilstuna. Det blir dels ett om 2 000 kr i guld, 900/1000, 12,0 g, 26 mm, upplaga 2 000 ex, dels 200 kr i silver, 925/1000, 27,03 g, 36 mm, upplaga max 40 000 ex. Den uppmärksamme kanske noterar att guldmyntets vikt är sänkt (från 13 till 12 g).

2 000 kr i guld

Årsida: CARL XVI GUSTAF upptill medsols längs kanten, SVERIGES KONUNG I 30 ÅR motsols nedtill längs kanten, i mitten konungens halssbild, vänster sida.

Frånsida: FÖR SVERIGE • I TIDEN upptill medsols längs kanten, nedtill motsols längs kanten myntortsmärket ε belagt med hammare (= Eskilstuna) 2000 KRONOR följt av H (= riksbankschefen Heikensten); i mitten det stora krönte riksvapnet, omgivet av årtalet 20 [] 03.

Rand: Slät.

200 kr i silver

Beskrivning som föregående, frånsatt valör, metall och diameter.

Mynten kommer att säljas genom Moneta-kontoret i Malmö, Myntverket i Eskilstuna och i Kungl. Myntkabinettet i Stockholm.

LLT

Referenser

Svensk Författningssamling (SFS)
2003:452.

Nytt om böcker – recensioner

Martin Kvist & Kjetil Kvist: Medaljekatalogen 1804-1905. Oslo 2002, ISBN 82-90706-07-3. Utgiven av Norsk Numismatisk Forlag. 80 s. Rikt illustrerad med svart-vita fotografier.

DET HAR KOMMIT UT en liten trevlig skrift om norska medaljer från åren 1804-1905. Medaljerna är upptagna i kronologisk ordning och läsaren får intressant information som annars kan vara svår att få tag på. Sammanlagt behandlas 129 medaljer – de flesta är avbildade. Längst bak i katalogen finns fyra sidor biografier över gravörer av norska medaljer. Under-tecknad är övertygad om att katalogen kommer att vara nyttig framöver.

Tyvärr finns det några frågetecken. Vore det inte bra med en alfabetisk lista över medaljerna i katalogen? Som läget är nu måste man känna till årtalet när medaljen tillkom för att snabbt hitta rätt. Sedan undrar jag om hur många medaljer som inte kommit med i förteckningen. Det är nämligen lite svårt att utläsa vilka begränsningar som gällt vid insamlingen av uppgifter. Först tänkte jag att författarna enbart tagit med medaljer som utförts av norska gravörer, men så är inte fallet. Sedan såg jag under rubriken Beskrivelser att alla 17:e maj-medaljer finns i en annan katalog som Kjetil Kvist skrivit (*Katalog över 17. Mai-medaljer*, Oslo 2001). Detta gör naturligtvis letandet något svårare, men om man bara vet hur det är så är det lätt. Men även om man har båda katalogerna så finns det fortfarande luckor i *Medaljekatalogen 1804-1905*.

Som ett litet försök gick jag in i Kungl. Myntkabinetts norska medaljsamling och hittade snabbt några som saknades i skriften. När jag gjort denna upptäckt fick jag snabbt dåligt samvete. Orsaken är att jag själv vet hur irriterande det är med människor som bara letar efter fel och misstag. Därför blir slutomdömet ändå att katalogen är nyttig och trevlig att bläddra i. Författarna har lagt ned stor möda med att få fram ofta helt ny kunskap om norska medaljer.

Till sist har jag bara en undran om varför man valt 1804 som startår?

IW

Jack-Morris Antonsen: Fridtjof Nansens minnespregningar, personlige ordner, prismedaljer og hederstegn. Oslo 2003. ISBN 82-90706-06-5. Utgivare: Norsk Numismatisk Forlag. 74 s. Rikt illustrerad med färgbilder.

UNDER DEN SENASTE tiden har Norsk Numismatisk Forlag utgivit flera spännande skrifter. Den senaste rör medaljerna över den världsberömda norske polarforskaren, naturvetenskapsmannen, diplomaten och mottagaren av Nobels fredspris 1922, Fridtjof Nansen.

Skriften har med sammanlagt 106 medaljer, mynt m.m. som alla har samband med Nansen. Varje exemplar är avbildat, beskrivet med uppgifter om tillverkade antal kända präglingar, metaller, litteraturreferenser m.m. En utgångspunkt har varit en artikel i *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* (mars 1939) som skrivits av Hans Holst. Här har Holst även uppräknat de olika ordenstecken som Nansen erhöill. Tyvärr finns dessa inte med i Antonsens skrift. Detta kan han dock inte klandras för eftersom ordenstecknen har varit svåra att komma åt.

Katalogen har en modern utformning, där medaljfotografierna visas mot en blå polarbakgrund. Intrycket är mycket positivt och jag kan varmt rekommendera alla medaljsamlare att försöka få tag på katalogen.

Fridtjof Nansen (1861-1930) blev mer allmänt känd när han 1888 korsade Grönlands inlandsis. År 1893 startade han en polarexpedition med fartyget "Fram". Under 33 månader drev "Fram", fastfrusen i drivisen, från Nysibiriska öarna mot nordväst. Det var här som Nansen gjorde observationen att isen inte drev i vindens riktning. Nansen skrev flera klassiska verk om sina äventyr, t.ex. *På skidor öfver Grönland* (1890) och *Fram öfver Polarhafvet* (1897).

Efter första världskriget ägnade sig Nansen åt diplomatisk och humanitär verksamhet. År 1920 fick han av Nationernas Förbund i uppdrag att organisera utväxlingen av krigsfångar.

IW

Minnesplakett i silver (den finns även i brons) som tillverkats med anledning av Nansens landstigning i New York den 23 oktober 1897.

Konstnär är amerikanen

Victor David Brenner.

Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.

Skala 1:1.

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppge samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND

Tel och fax 046-14 43 69

e-post: siv-gunnar@swipnet.se

Matpolletter för fattiga i Norrtälje vintern 1868

Ibland när man sitter på sitt lokala stadsarkiv och söker uppgifter inom ett bestämt område händer det att man stöter på helt andra artiklar som väcker ens intresse. I *Norrtälje-Bladet* den 31 januari och den 12 juni 1868 fann jag ett par artiklar om fattigvården i Norrtälje. Artiklarna är speciellt intressanta, inte bara för att

de innehåller uppgifter om pollettanvändning, utan kanske mest för deras detaljerade beskrivningar av fattigvården i Norrtälje för snart 140 år sedan.

Stadsfullmäktige i Norrtälje beslöt måndagen den 26 januari 1868 att en matkokningsanstalt skulle inrättas i staden under februari, mars och april månader. Vid sammanträdet fastslogs att 28 behövande familjer var berättigade att under tre månader

kostnadsfritt få erhålla matportioner vid anstalten samt "mindre bemedlade" mot en avgift av 18 öre per portion. Anstalten inrättades i "Hr Löjtnanten & Riddaren L. R. Zettersten tillhörigt brygghus". De personer som ville använda sig av matkokningsanstalten mot avgift skulle anmäla sig på handlanden J. Bergströms kontor och skulle då mot nämnda avgift, 18 öre, erhålla en matpollett gällande den angivna dagen.

Tillägg beträffande Georg de Laval's myntplanscher

I SNT 2003:5, s. 111, finns en intressant artikel av Carl-Axel Lindblom om numismatikern Georg de Laval (16 april 1883 till 10 mars 1970)¹ och den romerska regentlängdens porträttgalleri I & II med mynt ur de Laval's samling. Det avbildade porträttgalleriet i Lindbloms artikel visar 81 romerska mynt från Sulla (82-79 f.Kr.) till Romulus Augustulus (474-476 e.Kr.). Längst ned till höger på planscherna står det "G de L 48".

Undertecknad har ovannämnda planscher i sin ägo, men även en avvikande uppsättning, vilken beskrivs närmare nedan och som nu skänkts till Kungl. Myntkabinetet. Det som skiljer de två varianterna åt är att 80 mynt i stället för 81 avbildas. Fotografierna är monterade på en pappskiva med de Laval's, för hand skrivna, signum "G de L" och därunder "1948". På den aktuella uppsättningen med 80 mynt finns ej Brutus eller Pescennius Niger med. Däremot finns Vabalatus med, vilken saknas på den uppsättning planscher som avbildas i Lindbloms artikel. I ett flertal fall har olika exemplar av mynt för respektive kejsare avbildats på de två planschvarianterna, bl.a. för Probus. Se vidstående bild.

Undertecknad riktar nu frågan till läsekretsen om det finns ytterligare varianter av planscherna?

Frédéric Elfver

Not

¹ Om Georg de Laval kan den intresserade läsa om i en minnesteckning av Lars O. Lagerqvist i *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* nr 6 1970, s. 105-107. De Laval var för övrigt grundare av Samfundet Kungl. Myntkabinetets Vänner (1948).

Romerska regentlängdens porträttgalleri I & II, 1948. Avvikande utgåva med 80 mynt. Okänd fotograf. Negativen till dessa fotografier finns inte på ATA.

Matportionerna bestod dels av soppa kokt på kött, gryn och potatis, soppa kokt på ärtor och fläsk samt kraftmjöls-soppa eller sill/strömming och potatis. Till varje portion medföljde även bröd.

Sammanlagt delades 3 661 portioner ut under nämnda månader och av dessa var 537 inlösta med matpolletter. Kostnaden för anstalten, d.v.s. inköp av råvaror och kokerskans avlöning, täcktes delvis av frivilliga bi-

drag och resterande brist täcktes av stadsfullmäktige med tillskjutna medel.

I artiklarna framgår det att matpolletterna endast användes av de s.k. mindre bemedlade som bevis för erlagd avgift. Dessa polletter har, så vitt jag vet, aldrig påträffats. Kanske någon i läsarkretsen sitter inne med någon intressant information?

Kenneth Larsson

Svar till Kenneth Larsson:

Det framgår av artikeln i *Norrtejle-Bladet* att hos handlanden J. Bergström kunde inköpas matpolletter för de fattiga som gällde vid matkonningsanstalten. Dessa var tydligen enkla papperspolletter som vid inköpet påskrevs vilken dag de gällde och som efter användandet blev värdelösa. De var ej heller attraktiva för samlande och sparades därför inte.

Börje Rådström

Några tankar kring folkomröstningen

Dessa raders författare har sysslat med mynt och andra pengar i 52 år. Till skillnad från en stor del av svenska folket sade jag därför inte, att jag inte begrep saken. Däremot hade jag nog kunnat varna politikerna – men ingen frågade mig eller kollegorna – för att det skulle bli ett nej. Tänk vad man hade sparat! Det är nämligen ett erkänt, historiskt faktum att nästan alla instinktivt vänder sig mot tanken att byta sina invanda pengar mot nya. Minst 80% av befolkningen skall omvändas. Det blir tungt. Så har det alltid varit, så kommer det att förbli. Ett nytt mynt ses med misstro – hur skall det då inte vara, om myntet dessutom heter något annat än ”krona”? Vår överhet försökte flera gånger få ett mynt om 5 kronor att cirkulera, först i guld under Oscar II, sedan i silver under Gustav V och under Gustav VI Adolf – ingen framgång! Först när riksbanken samtidigt drog in sedeln om 5 kronor började man, motvilligt, acceptera kopparnickelmyntet, det som vi alljämt dras med, för stort och trist (enligt min subjektiva mening).

Ändringar i kronvalutan

En som kände svenska folket var Gunnar Sträng. På grund av inflationen blev 1-kronan för dyr, den innehöll ju 40% silver. Därför skulle den 1968 bytas mot ren kopparnickel. Men den skulle se likadan ut, annars kunde det oroa svenskarna, sade Sträng. Trots att skiljemyntet idag inte har den minsta betydelse för ekonomin i stort (knappast heller sedlarna – numera görs bara ca 10% av våra betalningar med riksbankens mynt och sedlar, resten är ”osynliga” pengar i datorer, kreditkort m.m.) visar man upp mynt (och några sedlar) i TV och tidningar när man talar om ”kronan” kontra ”euron”. Undrar hur man skulle ha gjort på 1820-talet när Karl XIV Johan och hans finansminister spekulerade på valutabörsen för att få upp värdet på den svenska riksdaler banko mot dåtidens nord-europeiska euro, riksdaler hamburger banko. Den sistnämnda var nämligen helt osynlig – en bokföringsvaluta, som varken fanns som mynt eller som sedlar! (De få tidningarna hade inga bilder och karikatyrtecknarna hade andra knep.)

SNT har fortfarande låga annonspriser. *Utnyttja det!*

Vår ”guldpeng”, 10-kronorsmyntet, motsvarar idag drygt en euro.
Enkronan endast ca 11 cent. Dags för myntreform? undrar Lars O. Lagerqvist.
Foto KMK.

Reformer i Sverige

Sverige hade i princip samma mynträkning från vikingatiden till 1777, då avskaffades den och vi fick 1 riksdaler = 48 skillingar i stället för daler, mark, öre och penningar. År 1855 fick vi decimalsystemet, 1 riksdaler riksmünt = 100 öre. Och så 1873 guldmüntfoten och den för Sverige främmande kronan, ett franskt myntnamn importerat från Frankrike via Danmark. Och så den skandinaviska myntunionen (Danmark och Sverige, Norge anslöt sig motvilligt två år senare), som faktiskt höll till första världskriget – alla danska, norska och svenska mynt och sedlar cirkulerade fritt omkring till samma värde och inlöstes i guldmünt, om man ville.

Hypotetisk folkomröstning 1777 – och sedan

Men tror verkligen någon att svenskarna skulle ha accepterat dessa reformer 1777, 1855 och 1873 om vi haft folkomröstning? Absolut inte! 1777 års reform negligerades på svensk landsbygd, ännu på 1850-talet räknade man 1 daler = 32 öre och ”döpte om” skillingmynten och riksdalernas delar efter den gamla valutan! Den nya gällde bara i städerna, särskilt i Stockholm och Skåne (påminner sig någon var ”ja” var vanligast söndagen den 14/9?). Och när decimalsystemet kom 1855 var det nästan värre. ”Kan herrn säga mig, hur 12 skilling kan bli 25 öre?”, frågade en flicka i Dalarna en dansk turist på 1850-talet. Hon och andra var alldeles förvirrade. Mindre gjorde det väl med guldmüntfoten 1873, eftersom 1 krona hade samma värde som 1 riksdaler riksmünt. De flesta såg sällan ett guldmünt. 1 krona från Oscar II:s 1870-tal var 2/3 av en dagslön och motsvarade i köpkraft 50 kronor i dag! Eller, om man så vill, 2 öre i brons 1875 är = 1 krona idag.

Dags för myntreform?

Enkronan har ju, märkligt nog, samma vikt och storlek som på 1870-talet, fast den är värd 1/50 så mycket eller snarare litet. När vi nu skall behålla kronan, hur vore det med en reform av storleken? Och att införa ett mynt om 20 kronor i stället för Selma? Det tjänar riksbanken på. För att inte tala om, att ingen i vår närhet har sedlar i så låg valör som 20 kronor – inte Norge, inte Danmark, inte Storbritannien, inte euron (2 euro = knappt 20 kronor, är ett mynt).

Pundet blir kvar – men hur går det här?

För åtta år sedan sade jag i ett föredrag, att det är min övertygelse, att engelsmännen inte kommer att ge upp sitt tusenåriga pund. Jag har inte ändrat uppfattning. Hade man folkomröstat där om att, som skedde 1971, slopa den gamla indelningen £1 = 20 shillings = 240 pence (alltså 1 shilling = 12 pence) och införa decimalsystemet, hade det nog blivit nej. Och nu har man nya argument – särskilt som svenskarna klänger vid sin 130-åriga krona (dessutom inte svensk från början), redan åberopat i den engelska debatten, som vi sett.

Vi får väl se hur det går i längden med våra danska, norska och svenska kronor. Det hänger nog mycket ihop med utvecklingen i euroområdet, redan påpekat av många. Men mycket av den argumentation vi dragits med de senaste månaderna och de efterklokka förklaringar som kommit sedan söndagsröstningen kan vi nog vara utan. En instinktiv motvilja mot valutabyte medför enligt min mening (och det kan nog psykologer hålla med om), att man tar till sig argumenten för nej (plus några hemlagade), även om dessa ibland är klart felaktiga eller åtminstone tveklaktiga (liksom jasadans).

Lars O. Lagerqvist

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

presenteras sedan september i år även på Svenska Numismatiska Föreningens och Kungl. Myntkabinetts hemsidor. På nätet kan man läsa SNT i lågupplöst pdf-format. Den tryckta tidskriften är därför fortfarande oundgänglig och ges ut som tidigare den första veckan i februari – maj, september – december.

Målsättningen är förstas att nå en större läsekrets. Den utvidgade spridningen av såväl artiklar som annonser till allmänheten kan leda till att fler intresserar sig för ämnet och till nya medlemmar i föreningen. Att annonsera bör också bli attraktivare. Annonserpriserna från 2004 ser ut som följer.

1/12 sida (47 x 50 mm)	250 kr
1/8 sida 72 x 47 mm)	350 kr
1/6 sida (47 x 105 mm)	400 kr
¼ sida (72 x 105 mm)	500 kr
½ sida (151 x 105 mm)	1.500 kr
1/1 sida (151 x 214 mm)	2.000 kr
2:a omslagssidan 1/1 sida	2.500 kr
4:e omslagssidan 1/1 sida	3.000 kr
4:e omslagssidan ½ sida	2.000 kr

Annonser på årsbasis får 20% rabatt. För annonsering kontakta Carin Hirsch Lundborg på föreningens kansli, e-post carin@numismatik.se. Allt material måste vara kansliet tillhanda senast den 1:a i månaden före utgivning. Enskilda SNF-medlemmar erbjuds gratis annons att köpa, sälja eller byta samlarobjekt med högst tre rader. Kontakta mgl@myntkabinetet.se. *Annonser som inte är förenliga med SNF:s, FIDEM:s och AINP:s etik avböjs.*

MYNTMÄSSA

den 29 november

09.00 - 16.00

***Tio mynthandlare från hela Sverige finns denna dag på
KUNGL. MYNTKABINETTET • SLOTTSBACKEN 6, STOCKHOLM***

Entrépriset är nedsatt till 30 kr och gäller hela museet!

Specialpris på fatöl med smörgås utlovas av MYNTKROGEN!

Arrangörer: Sveriges Mynthandlares Förening / Svenska Numismatiska Föreningen

**Svenska Numismatiska Föreningens
auktion 145
30 november 2003**

